ELEMENTE VECHI GRECEȘTI IN LIMBA ROMÂNĂ

Problema aceasta prezintă mai multe laturi, care privesc: *a)* elementele v. grec. bine stabilite până astăzi; *b)* centrul sau centrele geografice de unde au putut veni în Dacia; *c)* eventualitatea existenţii în limba română şi a altor elemente, decât cele cunoscute până acum.

Această eventualitate a fost luată în considerare de mai mulţi cercetători care au propus o serie de etimologii româneşti pe baze vechi greceşti[1]).

Pentru mine nu încape îndoială că odată ce a fost admis un număr de forme v. grec. în limba noastră, calea nu poate fi închisă numai pentrucă nu s'au putut înfăţişa destul de convingător unele etimologii propuse în anii din urmă. De aceea drumul rămâne deschis prin logica faptelor. In limba în care s'au aflat, până într'un moment dat, elemente dintr'o anume direcţie, acolo te mai poţi aştepta oricând să se descopere şi altele.

Numai asupra centrelor de iradiere a influenţei v. grec. pot urma discuţiuni. Dela început, problema se cade s'o punem geografic. Orientul romanic, dela Adriatică la Marea Neagră şi Dunăre, apare ca un spaţiu susceptibil de a fi fost influenţat de limba şi cultura veche grecească. Fireşte, în acest vast teritoriu, vor

---

[1]) V. înşirarea acestora la C. Diculescu, *Dacia Romană în oglinda inscripţiilor şi a limbei de azi.* I. Elementele greceşti, Cluj, 1926 p. 4. Acestea (după O. Densusianu) sunt *argea, broască, brotac, bute, căscà, urmă, cauc, doagă, drum, amăgi, mângâia, mărgeà, martur, maţ, mic, urmă, urgie, farmec, râncheza, samar, spân* şi *zeamă.* Cfr. şi *REW*[3] s. v. şi explicaţiile noastre, mai departe.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

fi fost puncte mai uşor atinse de această influenţă, precum se arată astfel ţărmurii Mării Negre[1]). Alte elemente v. grec. au venit pe calea ştiută a latinei vulgare, neţintuită de anume teritorii balcanice, ci mereu mişcătoare şi cuceritoare, ori unde ea înainta. Latina vulgară în genere putea aduce cu sine caractere care se cunosc astăzi în Italia şi în alte teritorii romanice. In sensul acesta se întreprind cele mai multe cercetări şi în linguistica noastră.

A rămas însă un ţinut romanic, nu destul de bine observat sub raportul influenţei vechi greceşti. Acesta este sudul Italiei, izvor bogat pentru iradierea culturii grece, fie direct, peste Adriatică, fie prin colonişti transplantaţi în Dacia. Aceştia, chiar dacă nu erau Greci curaţi, ci Romani sau semi-romanizaţi, purtau cu ei unele caractere lingvistice din Magna Graecia. Această judecată mi-o întemeiez aici pe fapte concrete, care se găsesc din belşug în cunoscutele studii ale romanistului G. Rohlfs[2]).

In cele ce urmează vom explica din lexicul nostru un grup de elemente pe care le socotim de origine greacă veche:

Dacorom. AFIN, AFINĂ „Vaccinium myrtillus". Micul arbust cu fructe ca nişte boabe mici albastre închise sau negre brumării, îl cunoaştem toţi cei ce am trecut printr'o pădure din regiunile alpine. Astăzi se vinde pretutindeni prin pieţe, prin gări, încât nu este nevoie să mai adăugăm că numele este răspândit pe întreg teritoriul ţării noastre. Există şi în aromână cu variantele *afín, afincu,* iar fructul *afínă, afíncă, afink'e, afing'e.*

---

[1]) Mi-am exprimat această părere în *DR* III p. 628, unde am propus câteva etimologii cu puncte de plecare din v. gr. Am comunicat apoi la *MLR* [=*Muzeul Limbii Române*] în mai multe şedinţe (dela 1924 încoace) şi alte cercetări analoge. Unele le-am publicat incidental, v. de ex. *Langue et Littérature* I 2, 1941, *DR* X, 1941 şi *Revista Filologică* II 1928 p. 63—65.

[2]) *Griechen u. Romanen in Unteritalien.* Genève, 1924; *La terminologia pastorale dei Greci di Bova* (Revue de linguistique romane, II 271 sqq.); *Autochtone Griechen oder byzantinische Gräzität (Rev. d. linguist. r.* IV, 118 sqq.); *Scavi linguistici nella Magna Grecia,* Halle—Roma 1933; *Dizionario dialettale delle tre Calabrie,* Halle—Milano 1932—1939. In aceste lucrări, foarte serioase, se găseşte o bogată bibliografie privitoare la problema raporturilor lingvistice italo-greceşti din regiunea ce ne interesează şi pe noi.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Dela noi a trecut la Ruteni: *afyny, jafina, afeny, afena* şi la Unguri *(afona) DA.* s. v.

Marea arie geografică a lui arată că e un cuvânt vechiu, preslav. Cum se vede şi din numirile fr. „airelle noir", „myrtille", germ. „Heidelbeere", „Bickbeere" (Panţu, *Plantele cunoscute de pop. rom.* p. 2), semantismul cuvântului poate fi legat de ideea de „boabă" (comp. „boabe de struguri" etc.) şi a putut porni dela un prototip care avea astfel de înţeles generic sau, prin extensiune, dela numele unui fruct asemănător.

Mai aproape ca fonetică de *afin(ă)* este lat. *acinus-acina* kleinere Beere", sau „Traubenbeere", păstrat în limbile romanice: it. *acino* „Weinbeere", prov. *aze, ane* „Heidelbeere", „Brombeere" etc., corsic. *graginu (=acinus+granum).* Lat. *myrtella* (myrtus) după boabele arbustului a ajuns să însemne şi în it. *mortella* „Heidelbeere", în catal. *murtrera* (din *murta)* „Heidelbeere" *REW* 5801, 5802.

Ei bine, tot aşa a trecut numele arbustului, cu fruct asemănător (boabă neagră), *dafin,* la cel de *afin, afină.*

Legătura aceasta semantică este înlesnită şi de rezultatele grec. δάφνη „Lorbeer" ce le găsim în Italia sudică, otr. *dáfni* etc. bov δ*afri,* regg. *nafri, a v r u, afra, afru, dafina, a f i n a,* δ*afina,* etc. Unele variante vin direct din δάφνη, altele din masc. δάφνιον, Rohlfs *Gräz.* 506; *Scavi,* p. 13. *Dizion. Calabr.-It.,* II, p. 72: *afina „alloro"* şi celelalte variante I, p. 67, V, p. 209.

Rom. *Laur* < lat. *laurus* (it. *alloro* etc.) nu mai înseamnă planta nobilă cântată de poeţi, ci o buruiană veninoasă (datura stramonium"), zisă şi *ciumăfaie, ciumăhaie,* etc., al cărei fruct (capsulă) are seminţe negre (Panţu, *o. c.* p. 66). Prin urmare numai forma şi culoarea seminţelor mai păstrează amintirea numelui latin şi a plantei respective. Şi *laurus* a suferit amestec cu alt termen latin, *baca* „boabă" (cum s'a întâmplat şi cu δάφνη), cum vedem în it. *orbacca,* bergam *rubaga* etc. *REW*[3] 4943 şi s. v. *baca* „Beere", 859. Din *baca* avem abruzz. *vake,* march. *vago,* galiz. *bago* „Traubenbeere" şi v. fr. *bai* „Lorbeer"[1])

[1]) V. şi la Watburg *FEW* s. v. *acinus* multe variante de forme cu înţelesuri cosemantice.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Prin urmare imaginea fructului dă naştere la amestecuri şi treceri de înţeles dela un cuvânt la altul. Aşa s'a petrecut şi în vieaţa semantică a rom. *afin(ă),* care a împrumutat numele dela δάφνη. Formal, cuvântul rom. se ocopere deplin cu variantele din sudul Italiei, în care a dispărut *d-* iniţial *(afina* etc.), fie din pricina amestecului cu lat. *acinus,-a* (v. mai sus), fie pentru că *d-* iniţial s'a crezut că este prepoziţia *de-:* comp. expresia curentă *„foi de dafin".* Cea dintâi cale o cred mai probabilă, fiindcă am văzut şi în limbile romanice cum au intrat *baca* şi *acinus* în familia altor numiri de plante, cu fructe (boabe) asemănătoare.

Variantele aromâne *afincu,-a* etc. au suferit desigur atingeri cu alţi termeni înrudiţi ca înţeles, care ne scapă nouă deocamdată.

Din punct de vedere cultural-lingvistic, nu e de mirare că nume de plante mediteraneene au trecut în graiul aromân şi în cel dacoromân, cu înţelesuri oarecum scăpătate şi aplicate prin extensiune, la semenele cele mai apropiate.

Rom. APRIG: v. gr. ἄπληρος „unreif", gr. vulg. ἄπλερος.

Se cunosc în genere înţelesurile cuvântului românesc: înverşunat, aprins, crunt, crud, crâncen etc. (V. *DA* şi Candrea-Adamescu, *Dicţ. encicl.* s. v.; acesta nu dă etimologia).

Nu i s'a putut găsi originea până acum. Plecând dela semantismul rom. *„crud,* necopt" adj., dela lat. *crudus* (comp. şi *acerbus),* care are şi nuanţele, uşor explicabile, de „sălbatic, aspru", zise despre fructe, animale sălbatice şi de omul cu fire aspră, vom ajunge la descurcarea problemei.

Forma ἄπληρος a suferit, în dialectele grec. şi ital. sudice, mai multe stâlciri, prin schimb de sufix sau prin încrucişări cu alte cuvinte. Citäm regg. *apritu,* pian. *apridu* etc.

Pentru română trebue să admitem o bază **apridus-*aprigus,* cu jocul de sufixe *-inus, -idus, -icus,* (şi cu -c->-g- ca în *vitricus > vitreg).* Şi la verbe, încă în lat. vulgară s'a petrecut schimbul între sufixele *-in(are), -id(are), -ic(are).* Asupra acestui caz a putut influenţa ca sens şi formă chiar gr. ἄγριος „sălbatic", v. gr. ἀγροῖκος (v. acesta la Rohlfs, *Gräz.* 24).

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

S'a crezut că rom. *aprig* ar veni din lat. *aprīcus, -a, -um* „sonnig". M. Lübke *REW*. 561, respinge etimologia, fiindcă nici ca înţeles, nici formal nu explică derivarea sus zisă, precum nu admite nici pe cea din lat. *harpago, -onem „gierig"*[1]).

Apropierea formală între cuvântul rom. şi cel grec. prezintă greutăţi, explicabile în felul arătat. Evoluţia semantică se întemeiază pe exemplele din familia romanică pornită dela *crudus, crudelis* etc. Acestea sunt prea cunoscute şi nu le mai amintesc aici. Cred totuşi necesar să propun o îndreptare la ceea ce se spune în *DA*. Acolo se aşează înţelesurile începând cu cel de „avide, rapace", nuanţe depărtate şi născute prin extensiune, dacă nu greşit interpretate.

In exemplul din N. Costin ... „aprig la prăzi" — poate fi tălmăcit şi cu „teribil, pornit" etc. (comp. „foame turbată", şi *flămând* „care arde de foame"). In Dosoftei e mai vechiu decât în N. Costin şi deci cu exemple din el trebuia să înceapă articolul *aprig* din *DA*.

In adevăr mitropolitul moldovean zice „femiaie sfadnică şi *aprigă*" („femme querelleuse et chagrine"), sau „Ellini se feaceră *amari* şi *aprici, crudzi* şi nemilostivi" ... Exemplele din N. Costin şi din Neculce intră în definiţia „impétuent, ardent, violent, dur" etc.

Când zice Alecsandri „cal aprig ca un zmeu" (cf. *DA l. c.)* pe cine ar putea îndemna să se gândească la ideea de „lacom" etc.?

De aceea, aşezarea lui *aprig* lângă ἄπληρος „inmaturo" (comp. bov. *pleronno* „maturare", grec. vulg. ἄπλερος „non sano, non sviluppato)[2]) se dovedeşte ca cea mai firească.

---

[1]) Propusă de S. Puşcariu în „Dicţionarul limbii rom." s. v. Inţelesul greco-lat. *harpago,-onem* „Hakenstange", s'a păstrat în limbile romanice (comp. fr. *harpon* „Harpune" etc.). Fr. *harpagon* este o expresie figurată, cultă şi târzie. S'au mai gândit unii la o apropiere de *africus,* din care it. *africo,* serbo-croat. *yaprk,* span. *abrego* etc., toate cu înţeles de „vânt" (de sud, sud-est). Expresiile rom. „viforos, vijelios", ar fi o indicaţie pentru zisa presupunere, dacă în romanică n'ar exista ca termen concret de „vânt ce vine dinspre Africa".

Tot aşa ar da de gândit lat. *aper* (mistreţ).

[2]) Rohlfs, *Scavi,* 25; Gräz, 19.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Rom. ARGEA: v. gr. ἔργα, **ergella* etc.

Un mult discutat cuvânt. Redăm după *DA.* situaţia lui în daco-română: „sorte de hutte ou baraque où les paysannes tissent pendant l'été; métier (à tisser); planchette du métier à tisser, servant de siège au tisseur, voûte, cintre, coupole; entrée de cave; charpente (en bois); ferme, comble".

Din exemplele date în *DA* se vede întâiu că termenul este general dacoromân, atestat şi în Transilvania (Someş), la Viciu şi la Pop Reteganul, cu înţelesul de „construcţia, scheletul compus din stâlpi şi cunună" (scheletul coperişului casei). Acelaş înţeles se cuprinde în atestările din Moldova.

In Muntenia are rol de termen tehnic şi concret, „războiul de ţesut". Apoi vine prin extensiune (nu invers cum se spune în *DA)* „odaie, bordeiaş în pământ, unde se ţine războiul vara şi se ţese la umbră". Informaţia din Hajdeu, *Magnum Etim.*, 1573, adaugă ceva foarte preţios şi adevărat: „umbra şi umiditatea ce domneau în argea dădeau firelor de tort o duritate (elasticitate?) care permitea ca pânza să se ţească bine şi des, fără a se rupe vreun fir, cum s'ar fi întâmplat afară, în aer uscat", spune cineva din Ialomiţa.

Prin urmare, înţelesul din părţile de şes şi mai călduroase ale ţării păstrează dovada care explică nevoia de a se aşeza războiul la umbră în bordeiaş. La munte în răcoarea caselor şi a atmosferii mai puţin seci, se putea ţese fără ca să se recurgă la bordeiu. Răsfirându-se Românii dela munte spre şes s'au văzut silite femeile să-şi facă adăpostul răcoros de care vorbeşte relatarea de mai sus.

De aceea în alte părţi dinspre nord, se păstrează semantismul vechiu de „construcţie de lemn, instrument(e) de lemn", pentru diferite folosinţe.

Aceasta este istoria lucrului şi cuvântului. Ele intră în familia semantică a unor termeni ce pornesc dela ideea de lucru-lucrare-instrument şi ne duce la v. gr. ἔργον „ouvrage, travail, chose, besoin", iar ἔργα „oeuvres, travaux, travail du laboureur", ἐργάτης „ouvrier, artisan" şi „*cabestan*", „machine"!; ἐργαλείον

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

„instrument, outil"; ἐργαστήριον „atélier, fabrique, lieu où l'on travaille; *atélier, boutique*" etc.

Suntem astfel pe calea luminii tot mai limpede, iar situaţia familiei grec. din Italia meridională completează amănuntele tehnice-semantice. Rohlfs *Gräz.* p. 77—78, a strâns datele, din care reţinem. ἐργαλεῖον „Werkzeuge", bov., otr. *argalio „Webstuhl"!* Aici d-sa adaugă preţioasa informaţie „Der Webstuhl war in alten Zeiten im Hause das Werkzeug" κατ'ἐξοχήν (comp. francez. *métier* „Handwerk" „Webstuhl"). Urmează ἐργασία „lucru, muncă", apoi „câmp cultivabil" şi, ce ne atinge pe noi, ἐργάτης „die Winde", la Vitruvius atestat în forma *e r g a t a,* trăieşte în Italia de sud ca nume de felurite unelte: bar. *árgatα,* árdyα; basil. *á r d y a,* tarent. *á r d y a* „Webstuhl, neapol. *árda* „argano", *a r g a t e l l a* „arcolaio" şi în span. *argadillo* „Garnwinde".

Formele din regiunea Bari şi Tarent arată metateza **érta-gon* pentru *ergaton.* Ei bine această variantă poate explica pe rom. „argea", din baza **ertagella* (din *ergatella)* care se vede lămurit în neapol. *argatella.* Din *ert(a)gella* se ajunge la **art(a)geà* (ca *muncel* din *munticel* < *monticeluls; fuscell* < *fusticellus* etc.). Am putea porni şi dela un diminutiv **ergella* din plur. ἔργα înţeles ca singular, dar din principiu este mai bine să nu recurgem la reconstrucţii, fie şi mai uşoare de explicat, dacă nu se pot sprijini pe alte realităţi lingvistice atestate, cum sunt neapol. *arda argatella* şi span. *argadillo.*

Ca înţeles, vede oricine, cum ideea de „lucru-instrument-război-rişchitor" etc. stăpâneşte şi conduce viaţa semantică a acestei familii de cuvinte.

Prin urmare *argea* rezultă din dim. **ergatella-*ertagella*[1]) cu metateza atestată, provocată probabil prin influenţa lat. *tela* (rom. *teară* „pânză, război"), din care it. *telaio,* span. *telar* etc. „Webstuhl" *REW*[3], 8620.

Din punct de vedere al culturii şi civilizaţiei trecerea de nume de instrumente din limba v. grec. în Italia meridională şi mai sus, se înţelege dela sine, fiindcă e vorba de influenţa unui popor

1) *e-* iniţial trece în română la *a-*, ca *aeramen*>*aramă, evic(ius)*>*aricu* etc.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

de mai veche evoluţie decât ceeace era la poporul roman în epoca „Magna Graecia".

Astfel, „lucrul-cuvântul" şi situaţia lor geografică lămuresc, cred, fără nici o notă silită, originea rom. *argea*[1]).

Dar, pe teren dacoromân, trebue să privim situaţia geografică a înţelesurilor atestate, din care cel primar de „construcţie, înjghebare (de lemn ori altă materie), sculă (mai simplă ori mai complicată)" se găseşte în nordul ţării şi prin această arie se impune ca să plecăm dela el. Acolo, se ştie astăzi, este o regiune cu multe conservaţiuni latine.

Acest caracter al lucrului se vede în *DA* la difeniţiile dela II (arhitectură): „boltă de biserică" (în Dosofteiu); casă ridicată numai din stâlpi şi pusă *„cununĂ"* (Someş), „... tot materialul lemnos, la clădirea unei case, afară de pereţi, de ex. „costoroabele, grinzile, căpriorii şi leaţurile". Toate acestea sunt *argea;* tot aşa la o şură sau alt acaret (jud. Neamţ); „argea=acoperiş" (Moldova); la moară *„argeaua* stă deasupra amânarilor" (Vaslui). La plutărit „leagă (la plută) pe delături câte-o grindă numită *argea".* Aceste *argele* apără pluta de a nu se desface; „... se zice: am aşezat argelele ca să întăresc pluta" (jud. Neamţ).

Prin urmare e vorba de lucru făcut din bucăţi de lemne legate între ele, ca şi scheletul unui războiu.

Se prea poate ca înţelesul de „métier à tisser" al lui *argea* să fi fost odată mai întins, iar slavele „războiu-stative" i-au luat locul mai târziu, fiindcă arătau însuşirea de termen tehnic mai precis. Apoi coborând în jos spre Muntenia, Oltenia, ca alte

---

[1]) Mi se atrage atenţiunea că prof. Grégoire dela Bruxelles a făcut şi d-sa undeva, într'o notă, legătura între *argea* şi gr. ἐργάτης Nu ştiu dacă va fi explicat şi schimbările din forma românească. Oricum, ideea venită dela un savant recunoscut în domeniul filologiei grece, întăreşte şi mai mult explicaţiunea noastră. Celelalte etimologii pomenite de *DA.* nu sunt admise nici acolo: v. gr. ἀργίλλα „chambre souterraine servant d'étuve" (în glosse) sau turc. *(djagatai) ardja* „caisse, boîte". Dar ce să caute acest turcism în terminologia ţesutului şi în nordul Transilvaniei? Cât priveşte forma v. greacă ἀργίλλα are un sens cu totul particular şi este izolată în timp şi spaţiu.

Istoria unui cuvânt nu se mai poate trata astăzi prin simple apropieri fonetice.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

cuvinte vechi pornite din Nordul ţării, *argea* şi-a restrâns rolul semantic la cel de „războiu", şi apoi la cel de „loc, încăpere (bordeiu)" în care este aşezat. „Merg, intru la *argea*", însemna a se duce la ţesut, la războiu, în cămara-bordeiu (comp. fr. *atelier*). Procedarea aceasta de a urmări faptele lingvistice dacoromâne dela Nord la Sud va aduce desigur multe descoperiri neaşteptate[1]) (v. mai departe *zestre*).

Dacorom. ARIN,-Ă ,ANIN,-Ă „aune": gr. ἀλάνη „Erle".

Preţiosul material din R., *Gräz.*, 87, *Sc.* p. 183 mai desleagă şi problema rom. *arin*, care nu poate fi explicat direct din lat. *alnus*, fiindcă grupul *-ln-* nu se preface în româneşte în *-n-r-*, iar

---

[1]) In balada populară se întâlneşte deseori *argea*. Dau aici câteva versuri din *Iana Sinziana* (Giuglea-Vâlsan, *Dela Românii din Serbia, Culegere de lit. pop.*, p. 216 şi u.) în care se vede lămurit cum fata mare ţese ca să-şi facă zestre:

La nouă *argele*,
La *argeaua* mică,
Cu fereşti de sticlă...
Ţasă Iana, ţasă
Fir şi ibrişân,
Lu Soare [mirele] peşchir.
. . . . . .
Pânză şi mătasă
Lu Soare cămaşă.
Soare răsărea
In gură de-argea,
Din gură zicea:
Ţasă, Leană, ţasă
Ţasă, schindosăşte,
Ca ieu să te iau [de soţie].
Şi repetă:
Ţasă, Leană, ţasă,
Ţasă, schindosăşte [brodează],
De nuntă'mi găteşte
Ca ieu să te iau...

(v. şi p. 225, 226 id.).

Acelaş adevăr vechiu din vieaţa familiară românească a Daciei apare în balada *Soarele şi Luna* culeasă din Muntenia, (G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, p. 410):

Soarele... zicea:
Ileană, Ileană,
Ţeşi şi chindiseşti,
Fir verde'mpleteşti
Şi mi te zoreşti
Cămăşi să-mi găteşti,
Şi mi te grăbeşti
Să te logodeşti... etc.

Se pot strânge multe dovezi în această privinţă, dar, cum spuneam, oricine a observat mai atent problema căsătoriei la Români, ştie că „zestre" însemnează întâi şi întâi ceea ce se ţese şi se coase pentru viitoarea familie. (v. şi S. Fl. Marian, *Nunta la Români*). V. mai departe *zestre*.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

un derivat **alninus*[1]) REW. s. v., prezintă aceeaşi greutate de netrecut. De aceea nu s'a înregistrat nicio etimologie în *CDDE* şi nici în *DA*. Forma grec. din sudul Italiei s'a născut, cum arată Rohlfs cu fapte (cfr. gr. ἀχμήν> ἀχόμη, ibid) din *alnus*, cu epenteza lui *-a* şi cu trecerea la genul feminin. Aceasta din cauza numirilor de arbori şi fructe, unele masculine cu *-us*, altele feminine în *-a* (comp. *pom, poamă, prun, prună, păr, pară*, etc., fenomen identic în romanică). In dacoromână există ambele genuri *ánin* şi *arin (arin)* şi *anínă, ánină* (fructul) *DA* s. v. Normal **álana* dedea **arănă, arăne*, masc. **arăn, arâni* şi prin metafonie, la plural *arini, arine* (<a'nin, anín, prin asimilarea *r-n-n-n*, ca în *serenus-senin* etc.).

Metafonia s'a petrecut mai uşor în formele accentuate *árăne, árine* etc. (comp. *carpinus,* > *carpăn, carpen, carpin, frasăn, frasíni; asine-asină* în loc de **asănă* etc.). Dublul accent care există în româneşte, se axplică fie prin coexistenţa, o bucată de vreme, a lui *alnus*, fie prin oscilarea ce o avem în *áripă* şi *árípă* (alapa).

Ca să plecăm dela un prototip lat. vulg. **álana*, care ajungea la **alena* (ca *alapa-alepa)* nu e necesar, fiindcă baza gr. amintită cere **alana (*ἀλάνη)*.

Faptul că avem şi azi ambele accente în română, înăuntrul acesteia trebueşte văzută oscilarea şi mai ales din feminin **árănă-ărănă* se ajunge normal la **árene, árine, ánine*, de unde sing. *anin(ă)*, căci direct din **arân,-ă-arâni, arâne*, deşi era posibil, totuşi nu cunosc exemple asemănătoare (comp. *lână-lâni, mână-mâni, plumân-plumâni, săptămână-săptămâni*, dar *sânge* şi *singe*, iar în lat. vulg *álacer* > **alecer* > *alécrum* etc.).

Explicările pot varia, dar forma ἀλάνη născută în epoca veveche latină vulgară, cum am spus, a uşurat deslegarea istoriei cuvântului *árín,-ă,-ánín,-ă*.

In ce priveşte *-ân* + *i, e* (la plur. **arâni, *arâne)* trecut la *-i(n)*, s'a întâmplat şi în *inimă* < *ânemă* < *anima*. Să nu se uite că derivatul *aniniş*, compusele numeroase *„arin-alb,-roşu,-negru"*, (deoarece coaja aninului se întrebuinţează şi la vopsit), au ajutat slăbirea şi schimbarea accentului, după care desvoltarea lui *-ân*

[1]) Presupus de I. A. Candrea, fără nici un temeiu.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

(-i,-e) la *-in (-i,-e)* devine normală (comp. pronunţările *pepeni, pepini, pieptini, oamini; perini, ţarini* etc.).

Daco-rom. ARMIG: v. gr. ἀρνός

cuprinde aria Banat, Crişana (Munţii Apuseni). Eu l-am aflat şi în Hunedoara. Faza cea mai veche trebue să fi fost *armic* (dată de Frâncu-Candrea), fiindcă terminaţiunea *-ic,* poate prin analogie, să treacă la *-ig,* după cazuri ca *vitrec-vitreg, cârlig, beţic-beţig(aş)* etc.

Apropierea de forma v. greacă se impune prin înţelesul de „mâle", care e aproape sinonim cu „armăsar". Grec. ἀρνός înseamnă „miel"[1]) (parte bărbătească). După A. Meillet (Indogerm. Forschungen V. 328 şi u.) cuvântul grec. (cu derivatul ἀρνειός ‚bélier") este un născut din ἀρσήν cu înţelesul primitiv de „mâle". Acesta, din rolul general ce-l avea la început, s'a restrâns cu vremea la cel de „bélier" şi de „miel"[1]) (ἀρνός). Tot aşa *masculus* mai deţine rolul semantic latin în limba italiană *(maschio),* în franceză *(mâle)* etc. In alte limbi însă s'a restrâns la anume animale, ca de ex. în română *mascur* „(porc) masculin", în sardă *masu* „berbece", în alte părţi înseamnă „mistreţ", „taur" şi a. m. d.

Aşa s'a întâmplat şi cu ἀρνός care înseamnă astăzi „miel" şi în Italia meridională, dar s'a putut aplica şi la cal, alături de lat. *admissarius* (armăsar").

Armic apare astfel ca un diminutiv (cu sufixul -ic). Forma primitivă trebuia să sune numai *armic,* dar, cum oricine poate băga de seamă, aceasta s'a întâlnit cu *admissarius* şi între ele s'a produs un schimb de împrumuturi. **Arnic* a devenit *armic,* iar la celălalt s'a propagat *r* înaintea lui *m,* care nu s'a putut explica până acum

Zona geografică cuprinsă de formele cu *rm* ale lui *admissarius,* arată posibilitatea venirii fenomenului din Italia sudică, căci el a lăsat urme în română, albaneză şi sardă.

In dialectele it. de sud (greceşti şi romane) s'au păstrat până

[1]) Semnificaţia termenilor păstoreşti de origine v. grec., o vom analiza mai departe.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

azi variante din αρνός şi din derivatul *arniscus*[1]) „miel". Influenţa a mers şi mai la nord, căci forma toscană *arnecchio* e din aceeaşi familie, dar cu sufix latin, cum a văzut pe drept cuvânt M. Lübke *REW* s. v. *arniscos* „junges Lamm".

In Dacia elementul v. grec. va fi avut înţelesul de „bărbătuş" (mânz sau miel), precum astăzi *noatin* şi *cârlan* înseamnă şi „mânz" dela 1—2 ani şi „miel" de circa un an.

Pe urmă *armic-armig* a luat locul lui „armăsar", în regiunile amintite la începutul acestei expuneri. El era întins odinioară şi mai departe, fiindcă a lăsat o urmă în Mehedinţi, unde se zice *armăcsar,* cu *c(s)* din *armic.*

In *CDDE*, unde se constată această contaminare, etimologia lui *armic e* necunoscută, iar prezenţa lui *-r(m)-* în *armăsar* neexplicată. Prin faptele arătate de noi se lămuresc amândouă problemele.

Rom. BOSCOANĂ, A BOSCONI: grec βάσκανος.

DA s. v., dă pentru termenul acesta vrăjitoresc înţelesurile: „sortilège, sorcellerie, enchantement, magie" iar geografic, se află în Banat, Transilvania şi Moldova. Ar fi cam în aceeaşi arie cu unele conservaţiuni din Transilvania şi Moldova precum *curechiu, neauă* şi a. m. d.

Este interesant cosemantismul lui *boscoană* cu „făcătură" şi „farmec". A *face* are şi rolul acesta semantic (comp. *desfă puică ce-ai făcut*=desleagă farmecul ce mi-ai făcut). Span. *hechizo* „de farmec", *hechiceria* „fermecătură", spun acelaş lucru. A *amăgi* îşi are originea în limba greacă şi la început a însemnat „a îndupleca", a înşela pe cineva prin farmece. Vine dela v. gr.

---

[1]) Bov. *arni* „agnello", *arniska* „pecora di un anno", regg. *arniska* „pecora di due anni" etc. etc.

Apropierea ce a făcut-o Şăineanu *(Infl. orientală)* de foarte depărtatul tătăresc (!) *argamak* „cheval de race noble", rămâne în domeniul fantaziei (v. *DA* s. v. unde se înregistrează părerea fără comentariu, dar se declară „etimol. necunoscută"), nu numai prin imposibilitate de formă, dar şi pentru că rom. *armic* se găseşte într'o regiune conservativă (Munţii Apuseni), departe de stepele Nistrului.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

μαγεύω „ensorceler", „enchanter", care a lăsat urme în sicilian *ammagari* şi s'a întins până în Sardinia (v. O. Densusianu, *Hist. d. l. r.* p. 200, *CDD.*, No. 52 s. v. *amăgi* „séduire, tromper" < lat. *ammagire* < gr. μαγενω ; v. şi *REW* No. 5237, unde se arată urme din *magus,* în calabr. *magaru,* sp. *amagar.* Nu se înregistrează corespondentele româneşti.

Rohlfs strânge mai multe cazuri: regg., cat., sicil. *magára* (din μάγος +sufix. romanic) „Hexe", calabr. *magàru* „Hexenmeister" etc.; de asemenea şi μαγεία cat. *maia,* it. *magia,* sard. *mayia* „Zauberei".

Se ştie că medicii greci au avut influenţă asupra romanităţii din Italia şi pe această cale s'au răspândit şi practici medicale populare, cu transformările fireşti în vrăji, descântece şi în alte asemenea manifestări folclorice.

Farmec şi *a fermeca* vin tot din mediul acela grecesc (gr. φάρμακον =lat. *pharmacum* „drogue", iar în v. gr. însemna şi „préparation magique, toute opération de magie-chant, formule" etc. *CDDE* 551).

Având stabilită o familie de termeni privitori la practica farmecelor şi vrăjitoriei populare româneşti, este firesc să punem şi pe „boscoană" în acelaş grup. In altă limbă, nu avem temeiuri să-l aşezăm şi nici nu i s'a dat până acum vreo explicaţie[1]), care să ne ducă peste graniţele dacoromâne.

De aceea apropierea de neo-gr. βασκανία „vraje", făcută de Cihac şi amintită în *DA* s. v. e bine venită; dar nu din noua greacă se poate deriva cuvântul nostru, fiindcă numai v. gr. *β* ajunge în lat. vulg. şi în română la *b* — (ca în βαπτίζω > *botez* etc.).

Verbul rom. a *b o s c o n i* înseamnă „faire de sortilèges, babiller, bégayer", „a face vrăji" şi a „borborosi vorbe confuze", ca babele când descântă. Dela acesta ca postverbal s'a născut *boscoană.* Formal, s'a desvoltat din subst. βάσκανος (comp. deriva-

---

[1]) V. hărţile care privesc conservaţiuni latine, în Transilvania, la S. Puşcariu, *Limba română* I, 1940

Prima oară am pus pe *boscoană,* alături de baza greacă, într'o comunicare la *MLR.* C. Diculescu face aceeaşi apropiere, probabil independent, în *o. c.* 474.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

tele din *magus)* prin frazele **băscănì* > **boscănì* > *bosconì*. După labiala *b-*, *ă* aton a devenit *o* ca în *botez-boteza, botejune*, din forma greco-lat. *baptizare*. (De aici vine şi *bobotează* < *apă-botează*). Apoi *o* a asimilat pe *ă* următor. Acest fel de schimbări fonetice este în deobşte cunoscut şi îl constatăm chiar la derivate din *farmec*. In Transilvania, Maramureş, se zice *foarmec,* refăcut dintr'un infinitiv *formăca (< formeca),* unde *ă* aton a devenit *o* supt influenţa labialei, ca şi în *boteza* şi în *fomeie* < *fămeie, porumb* < *palumbus* etc.

Farmec, a *fermeca* şi *amăgi* trăiesc pe aproape întreg teritoriul dacoromân, dar *boscoană,-bosconì* sunt conservaţiuni pe arie mai redusă (Transilvania, Moldova), de aceea îl socotim ca element venit în epoca de cucerire a Daciei, pe aceeaşi cale cu alţi termeni v. gr. ce se găsesc numai în zona aceea (comp. *armic, staur).*

Centrul de origine nu poate fi decât tot sudul Italiei. Aici, după Rohlfs *Gräz.* No. 319, există urme din grec. βασκαίνω „verhexen"; otr. *vaskeno,* „ammaliare" şi *vaskamma* „fascino, fattura" (=„făcătură").

Baza cerută de rom. *bosconi* este sau adj. v. gr. βάσκανος, -ον „fascinateur", sau subst. ὁ βάσκοανς „sorcier", „trompeur". Dela acesta s'a derivat verbul **b a s c a n i r e*[1]), care prin schimbările arătate, toate întemeiate pe exemple, s'a ajuns la formele de azi *boscoană-bosconi*[2]), *bosconiţă,* „sorcière" etc. (v. în *DA* s. v. toată familia).

---

[1]) Derivate verbale dela nume cu înţeles de „meseriaşi", se pot cita destule: *a doftori, a meşteri*<*meşter, a măiestri, a ciooăni, a păstori, a haiduci,* etc.

[2]) In v. gr. existau şi verbele mai rari βασκανίζω şi βασκαίνω care nu pot explica direct forma rom., dar dovedesc bogata vieaţă a familiei βάσκανος In latină este corespondentul *fascinum* (>*fascinare)* Walde, *Lat etym. Wörterb.* (după G. Meyer, *Indogerm Forsch.* VI, 106, Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte d. griech-Sprache,* p. 249) spune că atât formele latine cât şi cele greceşti vin dintr'o limbă nordică, tracă sau ilirică.

Această ideie ar împinge pe cineva să cugete la posibilitatea păstrării în dacoromână a unei baze traco-ilirice. Nu ne putem da nici o părere în

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Demnă de reţinut este nu numai *întinderea cuvântului* în nordul României (Transilvania şi Moldova), ci şi *lipsa din aromână.*

Acest fapt se alătură lângă altele, cu semnificaţie geografică asemănătoare, care alcătuesc o „proprietate" lingvistică originară dacoromână, întemeiată pe pământul Daciei Superioare şi desvoltată apoi, în decurs de 1600 de ani, independent de graiul aromân.

Dacorom. CÂLMOIU: v gr. Κάλυμμα.

Faptul lexical de care vom vorbi aici este unul din acelea ce mai trăiesc nebăgate în seamă, înnăuntrul unei limbi, nu numai din pricina ariei mici ce o ocupă, dar şi pentru că nu poate ieşi la suprafaţă, prin limba literară. In *DA* s. v. se arată atestat în judeţul Braşov cu înţelesul de „boudin", prin centrul Transilvaniei (v. Glosarul lui Viciu: *„câlmoaie* cu stafide") şi în Moldova (Pamfile, *Jocuri* II) „om gras", (cfr. „burtea"). Face parte din termenii privitori la mâncări, făcute din carne de porc, ca şi *cârnaţ* lat. *carnacium,* păstrat şi în alte limbi romanice: sic. *carnazzu,* prov. *carnas,* sard. *carnatu* „salsiccia" *CDDE* 267.

Porcul se bucură de mare trecere în gospodăria Românului şi mulţi termeni, în legătură cu ceea ce se găteşte din carnea lui, sunt latini *(lard, muşchiu, unsoare,* etc.).

Etimologia în *DA* e dată, ca o simplă impresie, din *câlbaş* (slav., rus. *kolbasa,* ung. *kolbász* id.) printr'un presupus schimb

---

această privinţă. Deocamdată concordanţa, formală şi semantică, între v. greacă şi română, rămâne întemeiată pe faptele aduse în discuţie, care mai spun că termenii noştri sunt preslavi şi nu se găsesc în aromână.

Imprejurarea aceasta geografică ar fi singurul criteriu grăitor pentru o origine autohtonă. Baza indoeurop., dată de Walde l. c. şi Boisacg *„Dict. étym. d. l. l grecque",* p. 116, este *bha-sko.* Ar fi fost deci la început, în Dacia o formă cerută de normele tracodace (cu -a->-o) şi apoi lat. vulgare şi străromâne **básk-ana-*bosk-ana,* care ar fi dat **boascănă,* din care tot la un verb **boscăni>bosconi* s'ar fi ajuns. Aceste consideraţiuni, deşi întemeiate pe norme cunoscute, rămân deocamdată numai ipoteze plauzibile.

Reiese însă neîndoielnică aşezarea dacorom. *bosconi* în familia βάσκανος—*fascinum.*

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

de sufix şi printr'o asimilare *b-n* > *m-n* (din **câlboniu*, neatestat) neobicinuită şi pe nimic întemeiată[1]).

Avem, dimpotrivă, înţeles concret în grec. κάλυμμα „Hülle; sackförmiges Fischernetz", „couverture, enveloppe", „peau de fruits", care a trăit în graiul grec. din sudul Italiei şi a lăsat până astăzi derivatele bov. *kalimma* „ricovero", kors. „fune", salent. *kalóma* „Binsenstrick", ital. *calumo* „parte di fune calumata", cors. *calóma* „specie di fune per stringere la rete". Apoi, prin extensiune, pornindu-se dela imaginea „funie groasă, maţ gros", căci funia e ca un maţ, s'a ajuns la expresii precum catanz. *aver la Kaloma* „aver il budello grosso cuanto una gomena", (comp. expresia rom. *„maţ gros"*, despre omul mâncăcios şi înţelesul de „om gras", ce-l are „câlmoiu").

Imaginea merge mai departe în dial. cantanz. *nkalomari* „infarcirsi il ventre, mangiare smoderatamente", (comp. rom. „a-şi face burta dobă", „maţ spart", „fără fund"). Astfel şi pentru rom. *câlmoiu* înţelegem semantica ce a pornit dela „maţ gros ca o funie" la „cârnaţ gros", „om gros", „burtos" etc.

Formal a ajuns fără nici o greutate fonetică la **cal(u)ma*, sau **calmu* (masculin ca în cors. *calomu)*, fiindcă accentul originar era pe prima silabă (comp. bov. *kalimma* etc.) şi apoi prin sufixul augmentativ *-oniu, -oiu*, la *câlmoiu*[2]).

Astfel explicaţia se întemeiază pe lucru, imagine şi pe normele fireşti ale limbii române, fără a recurge la reconstrucţii şi

---

[1]) De aceea nu se înregistrează în Candrea-Adamescu, *Dicţ Encicl.* şi nici la Tiktin.

Cârnaţul însuşi nu e decât o învălitoare de piele (maţ) umplută cu carne tocată.

[2]) Pentru trecerea *a (aton)+l, r+cons.* la *â,* deşi cunoscută, reamintesc totuşi că se întâmplă şi în alte cazuri ca în *târziu* şi în *cârnaţ,* cu care a mers alături în graiul de bucătărie; comp. şi *o, u (aton)+l, r*>*â* în *cârpător*< *curpător*<*coopertorium, vâltoare*<*vultoare* etc.

In ce priveşte dispariţia lui *y aton* dintre *l-m* este un fenomen bine cunoscut din cazuri ca *salicem*>*salce, calidus*>*cald,* iar dacă am admite că s'ar fi continuat forma fără sincopare, din care ar fi rezultat **cáremă (cărumă, cărúmă* etc.), aceasta în derivatul **cârmoniu* ar fi suferit disimilarea *r-n* în *l-n* (ca în *amelinţ*<*amenînţ-amerinţ)* sau prin influenţa mai târzie a lui *câlbaş* şi *câltaboş* etc (V. acestea în *DA* s. v).

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

la imposibile schimbări fonetice şi de sufixe ca cele presupuse în *DA*.

Dacorom COLĂREZI: v. gr κολλυρίς, - ίδος etc.

Se fac din cocă, luând din ea bucăţică cu bucăţică, învârtind-o în palmă şi prin făină. Apoi se fierb în apă, lapte sau supă. De aceea se zice *„colărezi* cu lapte" (la Săcele jud. Braşov). Cuvântul e dat şi de dicţionare şi vine dın v. grec. sus amintit şi nu din neogreacă, fiindcă terminaţiunea *-ezi* se explică dintr'un singular vechiu **colarează* (sau **colăred,* pl. *colărezi)* şi, fiindcă e vorba de un colectiv, astăzi nu se mai aude decât la plural ca şi *verze* „varză cu carne" (comp. şi „scoverzi", sing. *scovardă;* clătite, tăieţei, etc.)[1]).

In Sudul Italiei avem *cullura* „focaccia" <κολλύρα (κουλλοῦρα) „pane rotondo", cu trecerea mai veche a lui *v* la *u* Rohlfs *Sc.,* 10, 89, 174. In dialectele grec. din acea regiune sunt numeroase variante: bov. *kuddúra* „panetto tondo"; „ciambella col buco" (în Reggio), „runder Osterkuchen" (Catanzaro); derivate: regg. *kuddurači* „piccolo buccellato", *kullurida „polenta"* (comp. în *DA* „mâncare din lapte fiert şi făină . . . mestecată"); catanz. *cudureda,* otr. *kudduríta* (cu *ll* dental) „maccherone", etc. Rohlfs, Gräz. 1058.

Acest din urmă înţeles corespunde celui românesc de „tăieţei scurţi", „frecăţei". Forma românească poate veni şi din

[1]) *DA.* înregistrează şi singul. *colărez.* Aici se înşiră şi alte nuanţe de înţelesuri, care toate se strâng în jurul definiţiei ce am dat mai sus, după cunoştinţele mele. Supt influenţa lui *colac* (plur. *colaci,* dimin. *colăcei)* s'au ivit şi variantele *colaréz, colareţi,* iar prin asimilare şi *coloreţi* (în Banat). Cuvântul se întinde, după *DA,* în Banat, Sudul Transilvaniei, Bucovina, Muntenia şi Moldova. La forma v. grec. s'au gândit şi Laurian-Massimu: κολλυρις, ίδος „pânişoară". *DA* înregistreaază după o singură atestare şi *colariz,* care este influenţat de n grec. κολλαριζω „inamidáre" (cfr. E. Brighenti, *Diz. grec. mod.* p. 320).

Formele cu *-eţ* s'au născut prin schimb de sufix în regiunile şi în vremea când se pronunţa *-dz* pentru *-z.*

Candrea-Adamescu, *Dicţ. enciclop.* s. v. îl derivă din lat.-grec. *coldyrida* fără alte lămuriri, însă acum trebuie să ţinem seamă de ceeace am văzut atestat în Sudul Italiei.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

κολλυρίς, – ίδος>*colăred-colărezi,* sau dintr'un v. gr. κολλυρίδα <*colăreadă,* -plur. *colărezi* (comp. *scovardă-scoverzi),* dar mai curând ca postverbal dın v. gr. κολλυρίζω „partager la pâte en morceaux; faire de petits pains ou des gâteaux." (comp. *botez* dın *botezá).* Subst. grec. înseamnă „morceau de pâte; sorte de petit gâteau", iar verbul arată operaţiunea de dumicare a aluatului, care duce mai de-a-dreptul şi la înţelesurile româneşti şi la fonetica lor. Păstrarea lui *o* din silaba primă se mai vede şi în alte cazurı· *corastră* pentru *curastă* < lat. *colastra, coperi-cuperì, coprinde-cuprinde* etc.

Cuvântul grec *collyra* „sorte de galette, dont on trempait la soupe" este atestat în limba latină încă dela Plaut. In Vulgata avem *collyrĭda* fem. şi *collyris,-ĭdis* (v. dicţion. lat.). Foarte interesant este înţelesul de „nalbă", atestat pentru *collyris, -ĭdis* în *Apuleji herbarium* (v. dicţ. lat.). Acelaş semantism îl avem în sinonimele româneşti ale nalbei: *colăceii babii* (îl cunosc din Săcele, Braşov) şi *caşul popii.* Amândouă numirile se găsesc şi în Panţu, *Plante* etc., s. v., dar nu se spune că fructele nalbei, ca nişte „colăcei mititei", rotunzi şi turtiţi, le mănâncă băieţii, cum mi-aduc aminte şi eu din copilărıe. Insă ziceam aşa fructelor, nu şi florii. Numirea există şi în Muntenia (Ialomiţa). Această împrejurare ne face să vedem posıbilitatea amestecului dintre „colăcei" şi „colărezi" şi de aıci prezenţa lui *(c)o-* în *colărezi.*

Dacorom. LUGER: v. gr. λύγινος.

Luger „coardă, ramură de plante" (de pepeni etc.), este sinonim cu „vrej". Cum am observat şi altă dată, cuvântul rom. este identic cu v. grec. λύγος „Rute"[1]), care în greaca vulgară a luat înţelesul de „vitex agnuscastus".

V. gr. λύγος a trăit în Calabrıa de Sud, cum se constată din urmele ce a lăsat, prin încrucişare, în formele calabreze de tip *lágano* şi sic. *leganu* cu înţelesuri de „mătură de nuiele", şi „Keuschlamm" etc.

Amestecul semantic între cele două sensuri se înţelege dacă

[1]) Rohlfs, *Gräzit.* No. 18 şi 1277.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

amintim pe lat. *novella* (dim. din *novus)* din care rezultă rom. *„nuia"* (adică ramură tânără), iar în alte limbi romanice „pui de animal" (span. *novello* „viţel" etc.); rom. *puieţi* „ramuri tinere, copăcei de răsădit" etc. v. şi *REW.* s. v. *novus, novellus* şi *pullus.*

Iui *luger* nu i s'a putut da până acum nici o explicaţie. Avem şi variantele *hluj, hlujan,* care ne duc, din pricina lui *-j-* spre limbile slave. Dar prin slavă nu se poate explica terminaţiunea *-er* românească, pe când v. grec. λύγινος (cu *-n-* disimilat) înlătură greutatea. Inţelesul v. grec. era „flexible", „souple comme de l'osier".

In Sudul Italiei trăiesc urmaşi ai v. gr. λύγος „biegsame Rute" în otr. *ligo* „Weidenrute", bov. *ligunía,* regg. (Reggio Calabria) *ligunía* etc. „Waldrebe, vitalba", dintr'un grec. *λυγωνία (comp. n. grec. λιγόνα „Rute").

In cuvântul nostru avem pe *y* v. grec. devenit *u* ca în μάρτυρος (lat. vulg. *marturus > martur)* etc.

De asemenea trecerea *-g- > ğ* nu se întâmplă decât în forme lat. vulg. şi v. grec., ajunse în lat. vulgară. Despre regresiunea unui *j* la *ğ,* nu poate fi vorba, fiindcă *luger* există în Muntenia şi în sudul Transilvaniei.

Cuvântul românesc este interesant şi pentru că e un semn al simbiozei romano-slave. Cuvântul slav care s'a încrucişat cu cel rom. este v. sl. *chludŭ* „virga" (rus. *hlydъ* „Stange, Knüppel", serbo-croat. *hlùd* „pertica", „Wiesbaum" etc.). Acesta a ajuns la un **hlud,* plur. *hluji* (comp. *mânji* < *mânz* etc.). In Bernecker *Et. Wb.* se găsesc formele slave. Un derivat slav cu *-en* nu găsim, prin urmare nu putem face o reconstrucţie fără folos, fiindcă ne mai împiedecă atât grupul *hl-* din forma slavă, cât şi *ğ* din cea româno-greacă.

---

[1]) *Luger* a putut să sufere schimbarea lui *n-* în *-r* şi prin influenţa adj. *tânăr* (comp. *novella>nuia)* care se zice despre ramurile nouă, tinere, ce ies din tulpina plantei. Un singur exemplu, acesta neîndoielnic, ajunge. Anume, versul din Eminescu „Ci mi'mpletiţi un pat, Din *tinere ramuri*". Prietenia semantică între „tânăr — nuia — vlăstar" etc. se poate urmări si în vieaţa lat. „juvenis"-„tener" şi a rezultatelor romanice (fr. „jeune pousse" etc.). Deci „lugen(i)-tiner(i)" este o realitate lingvistică.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Cazul *lujer,* cum se poate vedea din datele înşirate mai sus, prezintă prilej bun pentru interpretări de geografie lingvistică, pentru că stăpâneşte în linii generale, numai o parte a teritoriului dacoromân, adeca sudul Transilvaniei, cu o parte din centrul ei (jud. Alba), iar în mai spre nord şi nord est a năvălit slavul *hlud.*

Câmpia Transilvaniei, fiind o arie centrală, chiar numai prin acest caracter geografic, ne îndeamnă să vedem în ea un focar de inovaţii, provocate de tendinţa de înaintare străveche a surplusului de populaţie românească dela nord la sud, la sud-vest şi sud-est (şi nord-est dinspre Maramureş). Apoi prin firească reacţiune, ca aceea a valurilor care tind mereu spre ţărmuri şi mereu se resfrâng şi înapoi, pătura etnică, îndesată în digul Carpaţilor meridionali, trebuia să arunce înapoi sporurile care nu găseau acolo destul loc de trai, sau nu putuseră să treacă munţii spre sud.

In discuţiunea aceasta, judeţul Alba este lămuritor. Am făcut aici, intenţionat, un sondaj. Cuvântul nostru sună acolo *lujer,* pentru că şi *ge-* lat. a evoluat la *j (ž).* In toate exemplele încercate, am auzit *j (ž)* nu *ğ (e)-* sau *z' (jenuche* nu *z'enuche* etc.).

Slăbirea lat. *ğ>ž* în *lujer* s'a întins apoi şi mai departe, ajutată şi de intervenţia formelor *huluj, hlujan* etc. (< slav. *hlud)* care în regiunea Sebeş-Rahău, sondată de mine, trăiesc alături şi se luptă unele cu altele. Totuşi *lujer* nu s'a dat bătut, probabil fiindcă este mai plăcut la auz, mai expresiv. Dar el vieţuieşte mai departe, pentrucă are un caracter semantic distinctiv. In special vierii din partea locului, bogat în vii, mi-au definit astfel cei doi termeni, concurenţi: *huluj* (plur. *-ji*) de *cucuruz* înseamnă „cocean de porumb cât e în picioare, sau tăiat". Despre celălalt: viţa are *cârcel* (cârcei), care se acaţă (de araci etc.); apoi *căpuşă,* când înmuguresc. Din fiecare *ochiu* dă o căpuşă; până'nmugureşte îi zice aşa şi, când dă frunza, îi zice *lujer.*

Tot aşa: „lujer de salcă", până e crud; când s'o *'nlemnit,* zicem *nuiauă* sau *joardă.* Despre primii muguri, moi, şi la macriş zicem: ui, ce *lujer* de macriş! E moale, fraged, îl mănânci. Ţăranu, când are un viţel, tinăr, gras, zice „am un viţel ca un *lujer',*

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

sau un fecior id." — comp. pentru cosemantism situaţia lat. *juvenis, novus-novellus, tener,* cu rezultatele lor romanice.

Mai departe: pădurea tinără, după tăietură, anu prim, face *lujeri* [=lăstari][1]).

Specificul semantic al lui *lujer,* cu toată asemănarea sa formală cu *huluj,* face ca amândoi termenii să stea încă fiecare pe poziţie, iar *-j-* din primul a primit uşor o lovitură, fiindcă slăbise mai înainte, prin procesul local fonetic *(-ğ-> -ž-)*

Ciocnirile acestea şi situaţia geografică de astăzi a lui *luger* dovedesc că acesta a trăit odinioară în toată Transilvania, înaintea slavului *hlud,* venit din nord, nord-est.

Iată câteva atestări pentru luger:

1. Partea mai bătoasă a plantelor ierboase, tulpina (COSTINESCU, *Dicţ.), trunchiul* (HASDEU, *Chest.,* V, 34), tijul (HASDEU, *op. cit.* XI, II), unor plante cătărătoare (vie, iederă, hameiu, etc *Lex. Budan),* târâtoare (pepeni, castraveţi, etc) sau de altă natură, cotorul (I. 20), lăptucii, cepei, verzei, salatei etc. BARONZI, *Opere,* I, 102, PONTBRIANT, *Dicţ.,* coceanul (porumbului) DAMÉ, *Terminologia,* 63, PAMFILE, *Agricultura la Români,* 57; paiul (plantelor ierboase în opoziţie cu „trunchiul" celor lemnoase, HASDEU, *op. cit.* XVI, 40); cf. strujan, tujlan, hluj, hlujan, hlujer, covrag, tuleiu (PAMFILE, *op. cit.* 57). Lujerii viţelor ECONOMIA, 145; cu ce-am greşit vouă, de-mi frângeţi oasele parcă aţi călca pe lugeri uscaţi, DELAVRANCEA, *Sultănica* 206. Dar lugerul de sulfină i se prinse de deget . . . îngroşându-se aici ca o frânghie de rufe, aci ca un otgon, aci ca un lanţ SĂM. VI, 1072. Primăvara când lujerul ierbii abia mijea pe lunca năpădită CONV. LIT. XLIV, I, 203. Măceşul spinos ţi se-aruncă în cale şi lugerii de mure ţi s'agaţă de tine SĂM. III, 456. Să poată rupe flori de nufăr albe ca crinul şi cu lugerii lungi STĂNOIU *Călugări şi Ispite,* 97. Lugerii după Ispas nu mai sunt buni, fiindcă îi scuipă strigoile PĂCALĂ, *Mon. Com. Răşinar* 161. Prin analogie trunchiul, tulpina arborilor, HASDEU, *op. cit.* II, 79. Fig. Om voinic, vlăjgan, bine făcut. E drept că şi ţărani ca'n satul acesta nu găseşti, să umbli poşte de a rândul, aşa lugeri de oameni LUCEAFĂRUL, V, 36. Aşa înalt, cu privirea deschisă deşteaptă, aşa luger de tânăr nu a văzut ea printre odraslele magnaţilor lor. *ib.* V, 41.

2 Mlădiţă, lăstar, ramură nouă (la viţa de vie) DICŢ. Odrăslesc ramuri, crăci, coceni, mlădiţe, zmicele, lugeri C. GOLESCU, *Călătoria* I, 273. Are coajă puţin roşietică; distanţa între noduri sau căpuşi, din care ies alugerii, e mai mică decât la alte soiuri de viţă HASDEU, *Etym. Magnum*

[1]) Lămuririle acestea le-am luat dela învăţătorul I. Floca din Rahău, bun cultivator de vie. Ele cuprind în esenţă toate celelalte definiţii pe care le-am mai cules în partea locului. De aceea nu le mai adaog.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

1531/28. Pân'eram la maica fată, eram luger după masă. IARNIC-BÂRSEANU, *Doine*, 177. De cele două părţi ale părăului era un şir de sălcii rătezate, aşa încât din trunchiul vechiu, îngroşat, ieşau pădurici de *lugeri* deşi CARPAŢII, 1943, nr. 3, p. 73 (atestare din centrul Transilvaniei).

3. Bot. Lugeru-broaştei (la Răşinari) = măcriş-mărunt (Rumex-acetosella) PĂCALĂ, *op. cit.* 19.

Contaminarea se evidenţiază şi din variante în care a intrat şi suf. *-an: hlújer* s. m. TDRG; *alúger* s. m. HASDEU, *Et. Magn.*, 1531; *lujan* s. a. (cu plur. *lujane).* Lujane de cânepă ION CR., II, 273; *lugeán* s. m. (cu plur. *lugeni)*=strujeni (de păpuşoiu) Chest. CASA 148/318. Diminutiv: *lugerel* s. m. DICŢ.

Avem aici un exemplu demn de normele lui Gilliéron.

v. gr. μαλακίζω: Daco-rom. MĂLCEZ subst, arom. MĂLŢIDZA vb., MĂLŢEAZĂ sb :

Cum a băgat de seamă şi Th. Capidan în *Langue et Litt.* I, 2 p. 387—8, prezenţa lui *ţ(e)* în aromână, faţă de *c(e)* dacoromân, pune cuvântul în rândul celor de origine preslavă din limba noastră. El crede că poate fi latin, dar adaog eu că şi din v. gr., prin intermediul latinei vulgare, velara *c(k)+e, i,* tot la acelaşi rezultat ar fi ajuns.

De asemenea, păstrarea lui *mălcez* „rougeole", care e un postverbal din **mălceza* vb. (=arom. *mălţidza* vb.), în Bihor şi Satu-Mare (Transilvania nordică)[1]), şi în Macedonia, deci în două arii extreme, laterale, dovedeşte neîndoelnic vechimea termenilor ce denumesc boala zisă şi *vărsat, bubat.* Forma bihoreană, ca sinonim al lui *mârced* e amintită în *CDDE* şi acum în urmă în *ALR* harta 160, ca substantiv (v. mai departe şi *mâlcigai).*

Caracterul de postverbal al dacorom. *mălcez* îl vedem întocmai la *botez* din v. gr. lat. vulg. *baptizare* rom. *boteza.* Astfel, dela început avem elementele cerute de normele fonologice şi morfologice româneşti pentru a lămuri şi istoria formală a cuvântului.

Semantic, situaţia lui trebue s'o cercetăm în concret, după simptomele boalei respective. Lingvistul, cum accentuăm mereu, este obligat de cerinţele complexe ale ştiinţei graiului, să recurgă

[1]) V. ALRM I, vol I, harta 160.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

la multe ramuri de cunoştinţi speciale (agricole, păstoreşti, vânătoreşti, folclorice), pentru studiul unor familii de termeni „tehnici" populari. Numirile boalelor se pot şi ele înţelege mai uşor, prin prizma intuiţiei, a practicei populare şi a folclorului în genere. Astfel se înţelege, cum s'a ajuns dela lat. *languor, -orem* „langueur, épuisement, faiblesse", „maladie" la înţelesul specific dacorom. de „tifus", deoarece boala aceasta face pe om să zacă circa şase săptămâni, într'o stare de moleşală, de slăbiciune şi de febră. Şi, fiindcă suferinţa e *lungă,* cuvântul a devenit *lungoare.*

In aromână şi meglen. s'a oprit la înţelesul generic de „boală", care în dacorom. se mai zice şi pentru boală rea în genere, şi pentru „febră tifoidă" (Pamfile, *Boli şi leacuri,* p. 14). Despre boli neînţelese se zice că „umblă o boleşniţă, de zace lumea pe capete", fără să ştie ce are.

Semantica primitivă a lat. *languire, languidus* se mai păstrează în dacorom. *lânged (lânced), lâncezeală;* în arom. *lândzid, lândzi(dzi)re.* In albaneză s'a născut o familie bogată, din cea latină: *lëngonj* „affliggere", „essere infermo, ammalato", „deperire"; *lëngate* „malattia", „epidemia", „langore", *lëngim; lengjíre,* „epidemia", „tifo", „malattia contagiosa" etc. Leotti *Dizz.* s. v.

Tot boală lungă şi grea, de circa trei săptămâni este şi *vărsatul,* cu variantele lui (variolă, pojar, „rougeole"). Dar, fiindcă după câteva zile vine erupţiunea pielii, prin pete roşii (la pojar) şi prin beşici cu puroi la vărsat, acestuia i se mai zice şi *bubat,* iar după însănătoşire, bolnavul rămâne „ciupit", „pişcat", „stricat" de „vărsat", de „bube vărsat"[1]). In aromână se zice şi *mâlţidzos*[2]) (comp. dacorom. *răpănos).* Este însă subtilă evoluţia semantică a lui *vărsat* (dela a *vărsa* < lat. *versare,* a întoarce, a

[1]) Comp. Giuglea-Vâlsan, *Dela Românii din Serbia,* Lit. pop., p. 285: *strâcăţel de bumbăţel* [=*bubă-ţel*] şi tot din graiul lor este şi de „bube vărsat", v. *DR.* V, 529.

[2]) Comunicat de profesorul aromân I. Caranica. El pronunţă *mâlţidza, mâlţeadză,* cu trecerea lui *a* aton+*l, r*+cons.>*â* (comp *mârtan* „mascul" (de pisică)<*mărit*<*maritus; mârli*<*marulu,*<*mas.* (v. seria a II-a din aceste cercetări în *Langue et Lit.* I, 2, p. 170 n. 1).

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

răsturna un vas, a face să curgă lichidul din el etc., comp. şi a *turna* < *tornare).*

Puşcariu *DR.* IX 439 vede o analogie în expresia a-l *vărsa* „sudorile" pe cineva adecă îi „ies" sudori, precum se zice „iese *vărsatul*"[1]), adecă îi ies semnele, bubele. Deci *vărsat* adj. partic. a însemnat „inundat", „plin de bube" şi apoi a devenit subst. ca *păcat, sămănat, scuipat, treierat* etc. In această nuanţă se găseşte azi arom. *aruversu* „j'ai des petits boutons sur les lèvres, après une maladie (d'habitude après la fièvre)", cum îl defineşte Capidan *o. c.,* 287, care nu e mulţumit de explicarea lui Puşcariu, ci crede într'o probabilă decalcare a lui „vărsat" după bulg. *sipanica* (v. mai departe).

Dacă ne luăm după fr. *vérole,* it. *vaiuolo* etc. *(<varius* „pestriţ" > **variolu,-a)* ar trebui să ne gândim la o nuanţă a lat. *versare* < *vertere,* care se vede în *versicolor,* „colorat, punctat, pestriţ", *versipellis* „cu pielea piestriţă, punctată" (cfr. fr. *variolé, vérolé* etc.) şi în acest caz în arom. *aruversu, aruvirsare* şi în dacorom. *vărsat,* am avea şi continuarea sensului de „împiestriţat, punctat, pişcat, cu picăţele" etc., aşa cum se face pielea bolnavului de variolă[2]).

Amândouă trecerile de înţeles sunt posibile, dar puncte de sprijin sunt în expresiile „plin, umplut (acoperit) de bube, de boală": cosemantice cu *vărsat* („inundat") de beşici, bube, răni. Adjectivul s'a desprins apoi de atributele sale şi a rămas de sine stătător ca *orb* (< *orbus* „lipsit de ceva, lipsit de ochi", apoi simplu *orb* „caecus"). Tot aşa boala rea zisă *perit, d'el perit,* este un adj. partic. din a *pieri* < lat. *pĕrire.* S'a zis întâi (om) *pierit* (slăbit, secat) de boala cutare, — apoi simplu *(d'el)perit,* ca şi *izdat* „boală de stomac" dela a *izda* „a (se) îmbolnăvi" etc.

Precum boalele grele se manifestă cam la fel, prin febră, slăbire, moleşire, apoi răsuflă se localizează într'o parte sau alta

---

[1]) Com. de N. Becşa, din Hunedoara.

[2]) Profesorul Dr. I. Haţieganu îmi spune, din experienţa sa îndelungată, că ţăranii pentru toate boalele cu erupţiuni („exantemă") zic *vărsat* şi *s'a vărsat.*

Şi despre oi, păstorii noştri zic că *s'au vărsat* = s'au umplut, bolnăvit de vărsat, „le-a ieşit vărsatul".

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

a corpului şi-şi arată caracterele lor speciale, tot aşa termenii privitori la stările generale de slăbire, moleşire prin febră etc., *(languire, languidus, morbidus, marcidus, izdare)* se restrâng cu vremea pentru a defini fazele ulterioare ale boalei sau ale unei întâmplări nenorocite (cădere, lovire etc., comp. it. *ferita* „rană" < lat. *ferire* „a lovi"; rom. *căzătură:* omul cutare este o —, „o rablă, „om istovit" etc.).

Experienţa îndelungată în asemenea analize ale mijloacelor de expresie ne arată că vieaţa lăuntrică a cuvintelor sufere zeci de atingeri, de împrumuturi şi suprapuneri de nuanţe fine care trebuesc despletite, comparate între ele şi confruntate cu altele analoge.

S'a spus că limba este artă. De aceea în semantică trebue să facem mereu analiză psihologică şi estetică. Astfel arom. *aruversu* cu înţelesul lui principal de a „vărsa", „verser" nu poate fi tradus decât prin „dau afară", scot la iveală bubele, erupţiunile, prin care se elimină răul, boala din corp. După erupţie vărsatul merge spre vindecare. Participiul *vărsat* (şi *revărsat)* de zori, de ziuă, ne ţine strâns de ideea de izbucnire, de „vărsarea luminii" la orizont (comp. expresia „varsă raze", — o piatră scumpă — cunoscută din poezia populară)[1]). Dacă n'ar exista aceste derivate ale lui *vărsa,* ne-am putea gândi de exemplu la lat. *vexare* „a vătăma, a strica", foarte potrivit ca sens pentru a înfăţişa „stricarea, ciupirea" feţii prin bube. Dar *vexare* nu s'a păstrat în romanică şi nici n'ar putea explica prezenţa lui *r* din *aruversu* etc. Acesta se acopere şi cu germ. *ausschlagen* „a scoate, sparge, a îmboboci, a se spuzi pielea"; *Ausschlag* „erupţia pielii", *Ausschlagfieber* „febră exantematică", cum este şi vărsatul. In latină mai găsim şi expresia *revertere ad salutem* „recouvrir la santé, guérir" (la Caesar), care dovedeşte şi ea complexitatea nuanţelor semantice ale familiei lexicale discutate. Rom. *„a spart buba,* „a trecut criza", (propriu) „a început să dea puroiul afară", are analogie cu „vărsarea, erupţiunea" pielii, care e un semn că

[1]) Comp. şi „a se *crepa* de ziuă", adecă a se părea că se face o deschizătură, tăietură (în cer) pentru a ieşi lumina. Aceeaşi imagine se vede şi în a se *sâmcela* de ziuă, a se face o crestătură (la orizont).

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

răutatea din adânc iese la suprafaţă pe corp, pentru a se elimina cu încetul.

Au fost de lipsă aceste analize, fiindcă, precum spune Tiktin *RDW* şi Capidan l. c., semantismul lui *vărsat,* pare nelămurit. De aceea C. îl compară cu bulg. *sipanica* „variole" < partic. *sipan* „marqué de variole", dela verbul *sipja* „je verse". Astfel termenul român. ar putea fi socotit ca o decalcare după cel bulgar. Insă cel rom. are o arie majoră (Dacia şi ţinuturile de ieri şi de azi aromâne) şi se găseşte pe arii laterale, încât termenul bulg., cu arie minoră, nu poate fi judecat decât ca inovaţie, venită din română.

* * *

Pe urmele celor spuse, mai ales privitor la lat. *languire, languor* etc., ajungem să dăm şi de rostul dacorom. *mălcez* subst. arom. *mălţeadză* subst. şi *mălţidza*[1]) vb.

V. gr. μαλαχίζω este cosemantic cu lat. *languere* (cu derivatele amintite). Iată înţelesurile: „amollir, rendre faible"; la pasiv „être languissant, malade"; adj. μαλακός „mou; languissant, faible", etc.; μαλακία „langueur du corps, infirmité; maladie de l'estomac" etc.

Prin extensiune verbul μαλαχίζω a putut ajunge să însemne boală care moleşeşte corpul ca şi *languor* > *lingoare,* „tifus".

Familia lexicală grec. a pătruns de vreme şi în latină cu înţelesuri analoge: *malacia* e atestat la Caesar, Seneca şi Pliniu, *malacisso* (= μαλαχίζω , cu faza veche lat. a suf. *-izo* < gr. ίζω), *malacus* la Plaut şi la alţii. Fiind atât de vechiu, verbul v. gr. a putut înainta în Iliria, din prima fază a romanizării ei. Astfel se explică prezenţa lui în aromână, ca urmă din epocă mai veche decât cucerirea Daciei.

Desvoltarea fonetică este din cele mai simple. După sincoparea lui *a,* aton atât la prezent cât şi la infinitiv, s'a ajuns la *mălce(d)z-a.* In dacorom. a rămas postverb. *mălcez,* iar la Aromâni trăieşte şi verbul. Forma dacorom. a avut şi oarecare influenţă în jurul său (v. mai departe *mâlced, mârcav, vâlced* etc.).

[1]) Am auzit dela Caramica pronunţarea mai firească, *mâlţeadză, mâlţidzos.*

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

De aceea în semantismul cuvântului trebue să distingem unele trepte de schimbări, datorite contaminării cu alţi termeni referitori la stări fizice asemănătoare. Intâi constatăm că în dacoromână *mălcez* este atestat şi cu înţeles de o „boală a iepelor" *Lex. Bud.* şi „a oilor", Paşca, *Glos.* Apoi ne lovim de *mârcav* „lânced, istovit, fără vlagă" *Lex Bud.*, cu derivatele *mălcaviţă* şi *mârcaviţă* Candrea-Adamescu *Dicţ. encicl.* Nu li se arată acolo originea, dar noi vedem un rezultat al cunoscutelor încăierări dintre cuvinte, atât de viu ilustrate de Gilliéron şi cu care sunt obicinuiţi azi toţi lingviştii cu experienţă[1]). In formele amintite au intervenit *mălcez* şi *mârced* < lat. *marcidus* cosemantic cu *malacus* etc. Sufixul *-av(iţă)* a trecut dela *puhav* şi *buhav* „slab, cu carnea grasă şi moleşită" de boală. Insuş *mârced* îşi datoreşte pe *â* influenţii lui *mălcez*, probabil pronunţat şi *mâlcez* ca în aromână[2]) şi din ciocnirea lui cu *vânăt* s'a născut *vâlced*[3]) (> *vâlcezi)* „plin de lovituri, de vânătăi"; iar în descântece se zice *vâlced(ă)* despre bube putrede, învineţite. Se cunosc de asemenea *bubă vânătă,* „bubă neagră", numite după înfăţişarea rănilor ori abceselor pornite spre coacere şi puroiere. Amestecul acesta de influenţe reciproce au schimbat şi pe *mârced* în *mâlced,* dat de *CDDE,* din care şi *mâlcigai* „pourriture" ibid. (comp. *mucegai*< *muced).*

Pielea cu bube rele, purulente, face impresia că merge spre putrefacţie. De aici înţelesurile din lat. *marcidus* „fâné, flétri, gâté" (ca şi *languidus), putrĭdus* „pourri, flasque" (putredo vulnerum, gingivarum; putrescunt dentes; comp. *vâlced, vâlcezi). Mârced,-zi* se spune despre mâncări şi cărnuri care încep să se strice[4]).

---

[1]) V. stâlcirı la cuvinte cu structură şubredă, ameninţate de destrămare, în *DR.* VII p. 106 şi u., analizate de Puşcariu.

[2]) Cum am spus mai sus.

[3]) *Vâlced, a vâlcezi* n'a fost explicat, fiindcă nu s'a văzut legătura cu *mălcez,* care şi el era nelămurit.

In *CDDE* se vorbeşte de o posibilă influenţă a lui *vâlced* asupra lui *mâlced (mârced),* fără însă a se spune de unde vine primul. Numai aşa i se poate da întâietate faţă de *mâlced.*

[4]) V. şi în ale mele *Cercetări lexicografice* p. 16, forma *merced* „leneş", în Damé, *Dict. roum. fr.* „flétri, fané, mou, mollasse, languissant". Din însuş *marcidus* nu se poate deriva *mălcez* etc., fiindcă se opune *l.*

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Poporul fireşte nu poate să exprime precis, ca medicii, înfăţişarea pielei cu bube de tot felul şi de toate culorile, dar moleşirea, fleşcăirea ei prin erupţiuni şi bube puroioase ca şi cele de vărsat, le poate exprima şi printr'un adjectiv cu înţeles mai larg, care apoi se restrânge şi se leagă de o fază ulterioară a boalei. Astfel în aromână *mâlţeadză* a ajuns să însemne „mârcezirea", stricarea, putrezirea pielei, de boala respectivă. Familia lat. *pus, putidus* „faul", *puter,-tris* „faul, morsch", *putrefacere* „pourrir"; „amollir", „dısoudre" etc. duc şi la rom. *leneş, împuţit, putoare*, „fiinţă leneşă". Din aceeaşi familie (v. Walde s. v. *pus, puteo* etc.) germ. *faul* „putred, stricat, împuţit"; *leneş; Faulfieber* „lingoare neagră"; *faulfleckig* „care are pete de putreziciune", *Faulpelz* etc. ne întorc la punctul de plecare (din μαλακός, μαλακίζω semantic „moale, lânced", „leneş, împuţit, putred, cu puroi" etc.[1]).

Cuvinte de acestea cu înţelesuri largi, neconcretizate, sunt ca şi organismele „lâncede", puţin rezistente şi de aceea uşor sortite schimbărilor.

Geografic judecat, termenul în discuţie a venit din Italia în orientul romanic, fiindcă este atestat în latină şi a lăsat urme în italiană şi în graiurile grec. din fosta Magna Graecia[2]).

La noi *mălcez* este şi un exemplu interesant care intră în norma de conservaţiune pe arii laterale: aromână în sudul Balcanilor şi dacoromână în Nordul şi Vestul Transilvaniei. O prelungire mai veche a ariei lui *mâlcez* spre Moldova se vede din derivatul *mâlcigai* „pouriture", atestat în Munţii Sucevei (Şezătoarea III, 70 şi *CDDE* 1139), născut din contaminarea cu *mucigai* < *muced* < lat. *mucidus* şi *putregai* < *putridus*, care sunt cosemantice şi convieţuitoare pe aceeaşi arie geografică. Ultimele sunt cunoscute în întreg teritoriul dacoromân, de aceea se înţelege uşor atingerea lor de *mălcez*.

---

[1]) Μαλακὸς se întrebuinţa şi privitor la piele: ἐπὶ τῆς ἐπιδερμίδος τοῦ σώματος, τῆς σαρκός ὁ τρυφερός ; ὁ ἁπαλός la Δημητράκου, μέγαλεξικόν τ. ἑλλ. γλ. I, s. v.

[2]) V. *REW* 5254: sicil. neap. *makkaria* „Meeresstille", „Flauheit im Geschaft" (cfr. „lâncezesc afacerile"). Aici înţelesul lui *malakia* s'a oprit la nuanţa cea mai blândă. Rohlfs, *Etym. Wb. d. unterit. Grazit.* înregistrează pe kosent. *maláka* „pământ (cu păşune) fleşcăit, călcat de vite" şi *„Spüren* die ein Tier im Gras hinterlässt"; v. şi no. 1307 s. v. μάλαγμα

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Incheiasem mai de multă vreme acest articol, dar într'o călătorie făcută în vara aceasta (1942) pe Valea Ierii (jud. Turda), între alte cercetări, am întrebat pe oameni şi despre vărsat. Un Moţ din Săcel ai cărui părinţi sunt veniţi din Albac, mi-a spus că Albăcenii şi cei de pe la Abrud, acestei boale îi zic *zápor!* Mi-au venit în minte, firește, sinonimele „vărsat", „inundare" (v. explicaţiile mai înainte) şi bulg. *sipanica,* imaginea cărora, întruchipată şi în arom. *aruversu,* se vede acum ca foarte roditoare.

Zápor, pe de altă parte, e sinonim, la origine, cu forma mai generală *zăpor,* cu accentul trecut pe silaba ultimă, după ritmul cunoscut din *înfăşur-înfăşór, măsur-măsór, *fieur-fior, fioare,* < *fébris* etc. şi de sigur şi după „nomina agentis" ca „năpăditor", „turnător", „vărsător" şi. a. *Zápor* însă este o inovaţie semantică, născută prin aderenţa cu „vărsa", „năbui" (apele) etc. şi formează a treia treaptă în desvoltarea înţelesului. Prima, ca în slavă, este cea de „stavilă", „stăvilar" care opreşte apa de a mai cădea pe roata morii, când morarul vrea să „oprească" măcinatul. *Zápor-zăpor* vin din v. slav. *za- perti, prêti, pĭra* „claudere". De aici în n. sl. *zapor* „Die kleine Schleusse bei der Mühle", bulg. *zapor* „Schleusse" etc. Miklosich *Et. Wb. d. sl. Spr.,* la baza *per 5* după forma rom. *zăpor* adaugă „vergleiche" *zápor* „rubeolae", neînţelegând probabil taina acestui fapt. De aceea nici dicţionarul Candrea-Adamescu nu-l înregistrează, deşi se găseşte în *Lexic. Budan* s. v. *zápor* „morbilli nethi" (?), „rubeolae", ung. „otvár" (propriu „cojirea pielii"), „himlő forma apró szeplöcske"[1]), Die Rötheln, Masern". Autorii lexiconului nu spun patria cuvântului, dar este limpede că l-au cunoscut din Munţii Apuseni şi din Nordul Transilvaniei, fiindcă în fişele *DA* se găsesc comunicări despre *zápor* dela V. Vaida din Sălaj, cu înţelesul „vărsat" şi, dela N. Stan (Nordul Transilvaniei), „zápor la porci' (boală nedefinită). Bianu *Dicţ Sănăt.* îl dă ca sinonim cu „pojar".

Prin urmare fazele semantice, dela slavă încoace, sunt: 1. „oprire, închidere (de apă, în special la moară); 2. apa ce se re-

[1]) Propriu „scămoşiri" pe piele, ca o „broderie", ca o pecingine Imaginea intră în rândul celor din atmosfera „mălcez".

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

varsă ca la o cascadă, după deschiderea stăvilarului morii; **3.** revărsare de ape, când dau peste ţărmurii râurilor; 3-a revărsarea bubelor (cu puroiu) pe pielea omului; 3-b „rubeolă", „variolă".

Această interesantă desvoltare semantică s'a întâmplat în epoci succesive şi în arii diferite. Cum nuanţa veche de „oprire", „stăvilire", „împotrivire" se întâlneşte în Oltenia (atestat la Ceauşanu) în expresii figurate ca „a pune zăpór" (despre cal) „a se împotrivi la mers", aceasta apare — geografic — venită dinspre Slavii sudici şi deci mai nouă.

Motive etnografice ne îndeamnă să punem centrul vechiu al lui *zăpór* în Transilvania şi în Carpaţi, în genere, unde sunt mori de apă, la care s'a aplicat imaginea de „oprire" a apei din scocul morii, prin stăvilar ("écluse"). De aici şi nuanţa specifică de „apa care se strânge (la moară), oprită de stăvilar" (Moldova, atestată la Pamfile).

De aici apoi a ajuns să însemneze fenomenul, cunoscut în regiunea Dunării, de *zăpor* „revărsarea apelor râului, după ce un timp au fost oprite prin îngrămădirea sloiurilor de ghiaţă, primăvara, când prin desghieţ, se rupe în mii de bucăţi masa ei compactă din timpul iernii. In dosul digului natural, în susus apei (ca la moară) se ridică apa în cantităţi uriaşe care apoi rup stavila şi „năbuieşte", se revarsă peste ţărmuri.

In bulgară nu văd în *zaporŭ* acest înţeles pentru fiorosul potop al apelor Dunării pe care l-am văzut şi eu de multe ori. De aceea faptul lingvistc îl socotesc dus în regiunile Bălţilor, de către păstorii Ardeleni, pe care adeseori îi surprind această năpastă. Când n'au vreme să se retragă pe grinduri, li se înnecă şi oile[1]).

In ce priveşte trecerea la nuanţa de „rubeolae", ea s'a petrecut pe teren românesc, deşi termenul are accentul ca în ung. *záp or* „rovescio o scroscio di pioggia; acquazzone" *(záporeső* „ploaie torenţială", *záporpatak* „torent")[2]), fiindcă în limba vecină nu găsesc înţelesul de boală.

Accentul a putut fi atras de cel ung., sau mai curând păs-

[1]) V. ce-am spus despre „grinduri" în *Langue et Lit.* 1, 2.

[2]) Gelletich-Sirola, *Magyar-olasz szótár,* Budapesta, 1914.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

trat, ca în v. slavă. Inlocuirea lui *vărsat* prin *zápor* se datorește tendinței de diferențiere, prin care vorbitorul a voit să se scape de impresia urâtă ce o poate stârni noțiunea de „vărsat", „vomitare". A intrat deci în joc prestigiul estetic al expresiei.

Problema tratată aici, ca și altele asemănătoare, ne învață să nu ne oprim la explicații repezi, ci să confruntăm amănunțit faptele cosemantice, în oglinda ariilor geografice și a etnografiei. In cazul nostru „zăporul" numai la moară și-a găsit loc prielnic de trăire lingvistică. Iar imaginea „rubeolei" își găsește analogie și departe în arom. *aruverzu,* având ca izvor comun un fenomen semantic omenesc general, fără să fie nevoie și de o apropiere geografică între fenomene.

Ariile semantice au de obiceiu o sferă mai largă, ce acoperă și copleșește zonele singuraticelor limbi. De aceea trebue să ieșim mereu dincolo de granițele acestora, pentru a studia și a înțelege multe din tainele semasiologice, însă firește cu mare grije de a nu rătăci.

Intr'un viitor îndepărtat, lingvistica va ajunge de sigur să facă și atlase semantice pe grupuri de limbi, pe continente sau pe spații de rase.

Ei bine, în această perspectivă cazul semantic *vărsat,* în felul cum a văzut ideea și K. Sandfeld în *Linguistique Balkanique*[1]) se găsește pe spațiul ocupat odinioară de Traco-Daci. De aceea poate fi socotit ca o reacțiune a unei vechi expresii autohtone, preromane, în această arie. Vechiul cuvânt a dispărut, dar sămânța lui a încolțit în forma romanică mai nouă, provocând aceeași expresie în bulgară și mai târziu iarăși în română prin: *zápor* din nordul Transilvaniei.

Firește se vor mai descoperi în viitor și alte concordanțe cu acest caz semantic, în arii mai întinse.

* * *

Voiu arăta, cu alt prilej mai multe încrucișări și extinderi de înțelesuri în familia termenilor privitori la manifestările și

[1]) v. și Th. Capidan *DR.* III 132; S. Pușcariu, *Limba română* I, p. 169 și u.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

formele boalelor de piele, la care duce problema semantică *vărsat-mălcez* etc.

Cum mi-a explicat colegul dr. Iuliu Haţieganu, toate boalele cu erupţiuni („exantemă") pot fi numite *vărsat* de către popor. Constatarea sa se referă mai ales la Transilvania.

Din această observaţie a ieşit, cum am văzut, şi explicarea lui *zápor*. Confruntând însă şi alţi termeni analogi descoperim următoarele coincidenţe:

1. In materialul nostru lexical pe care îl cunosc aflător şi în dicţionare şi acum în *ALR* (partea I) scoatem întâi pe *rapor (rapur)*, care se întâlneşte şi amestecat, pe aceleaşi arii cu *zápor*. De aceea *rapor* reiese limpede ca o contaminare dintre mai răspânditul *rapăn*, cu etimologie necunoscută, dar asemănător cu v. gr. λίπαρος.

Despre acesta şi alţi termeni înrudiţi, din domeniul boalelor de piele, voiu vorbi cu alt prilej, când voiu utiliza mai amănunţit datele din Atlasul Linguistic Român.

Rom. NIŢEL, NIŢICĂ: gr ὀνύχιον „Kralle, Nagel".

Ideea de „puţin" se exprimă în româneşte prin *niţel, puţin,* (o) *ţârâ,* un *pic, picătură* (onomatopeice), o *leacă*. Toate prezintă greutăţi în încercările de a le explica. Aici mă voiu ocupa de familia *niţel, niţică, niţei, niţele, niţeluş*.

Toate etimologiile de până acum ale acestor adjective sunt fără temeiu[1]). Noi am găsit o concordanţă cu grec. ὀνύχιον „Unghie", întrebuinţat în expresii analoge cu rom. „cât negru supt unghie" (=puţin), sau, arătând prin gesturi, „cât pişti cu vârful a două unghii", cât apuci cu unghia. Imaginea aceasta şi-a găsit expresia în cuvântul grec de mai sus, trăitor în dialectele bov. *aniçi, niçi,* otr. *aniçi* „unghia" şi în derivatele bov. *nixudda* „un-

[1]) A lui O. Densusianu, Romania 33, 79, din alb. *nëtšikë* nu poate explica trecerea lui *tš (č)* în *-ţ-*, nici pe masculinul rom. *niţel*. Din *niceo, -niculo* (Puşcariu, *Etym. Wörterb.* s. v.), nu văd absolut nici o cale de a ajunge la *niţel*. Nici ceeace am crezut eu (Din *un-etto,* în legătură cu ital. *etto*) nu se poate susţinea. Propunerii acesteia nu i-am găsit nici un sprijin serios şi de aceea am părăsit-o ca pe o smplă încercare.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

ghietta e piccolissima quantita di checchessia", *nixúdda* „pezzetino", bov. *nixo* „klein", sicil. *niku,* pian. *niku* „klein" Rohlfs, *Gräz.* 1527. Cele din urmă cred că au fost influenţate de gr. μικρός- μίκκός „mic".

Ca înţeles — expresie — nu mai încape îndoială asupra asemănării complete, dintre elementele greceşti şi româneşti. La fel este şi expresia calabreză *n'uńa, n'uńidda (< ungula)* „Ein ganz klein wenig" *o. c.*

Să desluşim partea formală. Tulpina v. grec. ar da în românește **unuţ,* dacă e vorba de împrumut arhaic, sau **uneţ* dacă e mai recent (ca în *tămâie* < **tymania, genune* < *gyronem* ş. a.). In latina vulgară *y* grec a fost redat prin *u, iu, ĭ (e) şi ī.* Cum reiese din formele dialectale grec., în cazul lui ὀνύχιον *y* a trecut la *ĭ.* Deci în românește el a devenit **(u)neţ* şi prin sufixele diminutivale, **(u)neţel, niţel (e—e=i—e* ca în *mĭssellus* > *meşel* > *mişel, mĭstĭcius* < *mestreţ* > *mistreţ* etc.), apoi *niţ-ică* (cu sufixul *-ică,* precum sunt *mitit-ică, fetică* etc.). *O-u* iniţial a dispărut, fiindcă silaba *un-* a fost înţeleasă ca şi cum expresia ar fi fost *un-niţ(el),* căci numeralul adj. este întrebuinţat în expresii înrudite *(un pic, un fir* etc.).

Chiar dacă am admite că *y* a fost tratat ca *ī* lung, rezultatul ar fi acelaşi pentru limba română. Dar *i* din formele italo-greceşti pretind un *ĭ* (<*y* grec.), iar în română nu cunosc până acum nici un exemplu de trecera lui *y* grec în *ī* lung[1]).

PLAIU· v. gr. πλάγιον.

Plecăm dela semantica formelor greceşti pentru a urmări raportul lor cu rom. *plaiu. R. Gräz.* 1717, traduce cuvântul grecesc cu „schiefe Ebene": în dial. bov. *pláyi* „bewaldeter Abhang", „terreno da pascolo in pendio" (adecă o coastă uşor de urcat şi de păscut); cosent. *Prayu* „kleine Ebene" apoi „Ufer, Küste";

[1]) E Petrovici *DR.* X 30 crede că rom. *cir* ar veni din v. gr. χόλος cu *y*>*i.* Rămâne de găsit şi alte exemple pentru a se putea adeveri această părere. Dimpotrivă, după *k, x,* γ , *y* a trecut în română ia *u:* v. gr. κύλλος >*ciul,* κύμα >*ciumă,* γύρος >*giur (jur, împrejur)* etc.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

în ital. *piaggia* „Meeresküste", iar în neapol. „estensione aperta di terra".

In română înţelesul de astăzi este exprimat mai ales de graiul păstorilor, care ei calcă de veacuri cărările şi culmile munţilor, în care şi-au tras sute de drumuri pe locurile mai aşezate şi mai uşor de urcat la munte cu turmele, cu cai şi până unde se poate, şi cu căruţa. Pentru circulaţia pe munte, ideea de miez a cuvântului grec, „loc aşezat, şes" a fost aplicată pe oriunde se potrivea în genere, pe terenul neegal al munţilor. De aceea *„plaiu"* a ajuns să aibă multe nuanţe de înţeles, care au izvorât din nevoia de exprimare, legată de varietatea formelor de şesuri şi de culmi din regiuni muntoase.

Acolo unde a fost ţărm de mare, ca în Italia, s'a aplicat firește la „coasta şi la ţărmul mării". In expresia românească veche „căpitan de plaiu", „stăpânitor al plaiurilor" trebue să înţelegem atât drumurile ce duceau şi coborau dela munte cât şi „câmpurile" dela poale şi din regiunea muncelelor.

Cel mai tare înţeles este însă cel de drum pe munţi, bătut şi călcat pe locuri mai aşezate, mai uşor de umblat[1]).

Cuvântul e răspândit în Balcani, la Aromâni: *plaiu* „versant d'une montagne", în serbocroată *plag,* „kleine Ebene am Fuss von Bergen" (Skok, *ZRPh,* 41, p. 152). în Italia sudică sunt şi nume topice (Rohlfs *l. c.,)* iar la noi *Plaiu,* în felurite componente topice, mişună pretutindeni, în carpaţi.

Dela noi a pătruns la Săcui, în derivatul *plajás, palajás.* Mai interesantă este semantica formelor rutene *plaï,* dim. *plaičok* „Fusssteg, Fussphad, Reitweg im Gebirge, Reihe, Schicht";

---

[1]) In *CDDE* se reconstitue un *plagius,-um* din lat. *plaga* „bande de terre, étendue, contrée". Dar *REW,* ca şi Rohlfs, îl socotesc grecesc, cum dovedesc formele din Italia meridională. De aceea trebue părăsită reconstruirea neîntemeiată din lat. *plaga* care este înrudit, din epoca arhaică, cu v. gr. πέλαγος „la pleine mer, la surface unie de la mer" Boisacq *Dict. etym. d. l.* l. gr., p. 759, şi Walde *Lat. etym. Wörteb.* s. v. *plaga,,* lângă care vin gr. πλάγος „Seite"; ταπλάγια „Seiten, Flanken", πλάγιος „quer, schief". Înţelesul primitiv, după Kretschmer, *Glotta* I 16 şi u. a fost pentru πέλαγος cel de „surface plane".

[2]) Eu cunosc vieaţa cuvântului prin date culese personal din cercetări asupra vieţii păstoreşti carpatice.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

plaïom „reihenweise, nebeneinander" *CDDE* l. c., din care reiese contactul păstorilor noştri cu Rutenii, fiindcă acolo a pătruns cuvântul în înţelesul principal, păstoresc, de „drum pe munte". Aceasta este expresie originală dacoromână care nu se găseşte în altă parte.

Dacă în dacoromână avem o proprie creaţie semantică, dusă până la Ruteni, ea trebue legată de un punct din v. greacă, în care πλάγιος însemna „oblique, qui montre le flanc", iar ca adverb πλαγίως „obliquement, transversalement", tocmai ce exprim rom. *piezişi*, (dela lat. *pes-pedem)*, adecă „pe coastă în sus sau în jos, pe picior de munte".

Plaiurile noastre (drumurile) sunt mai ales pe picioarele munţilor. Şi nuanţa aceasta din urmă se vede încă în „versant d'une montagne" din graiul aromân (ca un strat mai vechiu semantic) şi în serbocroată, în vegl. *pluj* „Abhang" şi în dial. grec.-ital. „terenno in pendio", „Abhang" etc.

Intrucât punctul de plecare formal şi semantic se vede limpede în sudul Italiei, şi până acolo avem verigile lanţului de legătură (prin serbocroată şi vegliotă) care merge până în provensală, nu mai încape îndoială, că avem înaintea noastră un termen pornit din sudul Italiei, ca cele mai multe din elementele noastre v. greceşti. Pentru ideea aceasta, *plaiu* e unul din argumentele decisive, mai ales că şi istoriceşte ne duce la latina vulgară, fiind atestat în Servius (sec. IV d. Chr.).

Numai faza „drum pe munte" este creaţie păstorească dacoromână, de dată foarte veche, fiindcă are vieaţă tare şi generală în Dacia, ba încă e trecut de vreme în nord şi la Ruteni, fiindcă, am văzut, a format acolo chiar o mică familie.

Astfel, stratificările semantice se cer a fi desluşite şi ele, fiindcă ajută spre a cunoaşte desvoltarea istorică, spirituală a limbii.

Dacorom. PRUNC,-Ă: v. gr.πορνικός.

Trăieşte puternic în Transilvania şi mai ales în Nordul şi în centrul ei, ceea ce dovedeşte că aici este casa acestui cuvânt păstrat dela formarea poporului dacoromân până astăzi. Odinioa-

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

ră a fost mai întins, cuprinzând şi Moldova, fiindcă îl găsim atestat în Dosoftei şi în Pravila lui Vasile Lupu. De asemenea este şi a fost destul de viu şi în Sud-Vestul Transilvaniei şi în Banat, fiindcă îl foloseşte scriitorul bănăţean Ţichindeal. Il înregistrează şi Lexiconul Budan. Derivatele *pruncuţ-ă, pruncuşor, pruncotean, pruncie, pruncesc* îi documentează vitalitatea şi prin ea vechimea. De va fi fost răspândit şi mai departe, în Muntenia, Oltenia, acolo a trebuit să lase locul celorlalţi termeni cosemantici, precum *băiat,-ă, copil,-ă, fecior, fiu* etc.

Până acum nu i s'a putut da o explicaţie[1]) cu temeiu.

Înţelesul general al lui *prunc* este acela de copil până la 7—12 ani. Ca şi „copil", „băiat", „cocon", el poate fi întrebuinţat pentru a arăta oricare fază a vârstei amintite: *prunc,-uşor,* prunci mici, mari, copil mic, mărişor, mare etc. Prin urmare este cosemantic cu „infans" şi cu altele de aceeaşi elasticitate în nuanţări.

Avem însă sensul de „bastard" păstrat în ungur. *poronty,* care este împrumutat dela Români[2]). Se ştie că de multe ori un

---

[1]) O. Densusianu *Grai şi Suflet* III 236, porneşte dela lat. *pronus* „înclinat, aplecat", gândindu-se la depărtata asemănare cu *apleca* ce se zice mai ales despre mielul pe care păstorul îl înclină cu capul la ugerul oii, ca să sugă. Dar în limbile romanice *pronus* a ajuns numai la sensuri conforme cu cel latin, de „abschüssiger Ort", „halbliegend, geneigt"; iar *pronare* la „vorläufig einnflanzen; niederwerfen, neigen, herabsteigen". Un **pronicus* nu e atestat şi n'a lăsat urme în romanică. Insuşi *apleca,* cu înţelesul păstoresc, cere explicaţii şi analogii. Eu cred că a suferit contaminări cu derivate din *pup(p)a,-ula* (v. acestea în *REW).*

Derivarea lui S. Puşcariu (respinsă de O. D.) din *puer,*>**puerunculus,* din care s'ar fi refăcut un **pueruncus,* nu mulţumeşte, fiindcă o asemenea formaţie în lat. vulg. nu aflăm, iar în rom. ar fi ajuns la **puruncur* sau **purunchiu* (prin fazele **puărunchi*>**porunchiu* etc., cf.*nuăr*>*noor* etc.). Sincoparea ar fi trebuit să se petreacă târziu, pe teren românesc şi nu văd cazuri analoge *(volemus*>*vurem*>*vrem* etc., adus de S. P. se explică, fiindcă auxiliarul este de obiceiu aton, enclitic sau proclitic; comp. *curînd, curună, curună, furunţel;* apoi *porucă,* element v. slav. este azi fără sincopă).

[2]) Cfr. acum G. Bledy, *Influenţa limbii române asupra limbii maghiare,* Sibiu 1942, p. 42, unde se dau înţelesurile 1. „copil", „copil bastard"; iar prin exetnsiune „mulţime de copii („copilăret"), „puiu de pasăre, sau de broască" (comp. „broscoiu", zis în batjocură copiilor). V. tot acolo şi citarea studiilor în care se afirmă trecerea lui *prunc* din limba română în cea maghiară.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

cuvânt împrumutat de o limbă păstrează înţelesul vechiu pe care îl avea în graiul dela care l-a adoptat. Aceasta a trebuit să se întâmple în primul contact dintre Români şi Unguri, la care acum a devenit cuvânt comun (v. nota).

Copil însuşi a însemnat şi mai însemnează „bastard", precum ung. „bitang", a intrat la noi ca „bitong" (bastard), dar în glumă se spune „bitong,-gi" oricăror copii. Apoi expresii ca „fecior de lele, de curvă", „puiu de lele" (cu acelaşi sens); „copil făcut cu altul", „are copii şi prin sat" (se zice despre oamenii cu copii din flori) ne fac să ne gândim că punctul de plecare a fost cel de „copil bastard", „făcut cu femei uşoare, necinstite", etc. (comp. „Schandbube" REW 956, sard. *konkoinu* „halbbürtig" din *concuba,* lângă care comp. şi rom. *cocon).*

Din aceste consideraţiuni, pun pe rom. *prunc* alături de v. gr. πὸρνη „femme de mauvaise vie", care are foarte multe derivate, între care şi πορνικός „ceea ce priveşte, ţine de o astfel de fiinţă"; πόρνος (ὁ) „débauché, impudique", πορνογένης „né d'une prostituée". Astfel dintr'o formă atestată, ajungem prin fazele normale *pornicus* > **pron(i)cus* la *prunc* (comp. *fromosus* > *frumos salicem* > *salce* etc.), iar ca sens, cum am spus, s'a pornit dela ideea de „copil nelegitim", născut din relaţii de dragoste necinstită. Expresiile populare, se ştie că sunt uneori foarte tari în această privinţă[1]).

Acest termen a putut veni alături de celelalte v. grec., de care ne ocupăm aici. O singură rezervă se poate face. Nu găsim deocamdată, potrivit grijei noastre în asemenea cercetări, urmele cuvântului v. grec., în Italia meridională, sau în alte zone romanice.

Totuşi, s'a putut constata că documentarea fonetică şi semantică nu prezintă nimic forţat sau reconstruit. Privitor la înţeles, trebue să mai adaugăm că noţiunea de „copil-bastard", este foarte explicabilă atât într'o societate în formaţie, cum a trebuit să fie cea dacoromână în timpul colonizării şi mai ales după nă-

[1]) Comp. germ. „Jungfernkind", *„Hurenkind"*, „Uneheliches Kind" etc. (v. şi Tiktin *DRW* s. v. *copil).* V. deasemenea în Littré s. v. *putain,* cu citate chiar din Molière, expresia *fils de putain* şi *double fils de putain.*

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

vălirea barbarilor. Atunci vieaţa familiară, cu obiceiuri austere, bazate pe religie şi tradiţii tari, nu putea rezista uşor. Războaiele îndelungate de azi, de ieri şi de totdeauna, se ştie că sunt factori de sdruncinări şi destrămări chiar ale cuiburilor de familii consolidate.

Apoi, în unele sate, chiar astăzi, când supraveghiază biserica şi legile profane, concubinajul n'a putut fi stârpit, ci continuă încă destul de tare.

Cercetările lingvistice trebue să ţină seamă şi de mersul şi de frământările vieţii sociale, din vremuri turburi şi sbuciumate, când tendinţele de expresie ale limbii devin mai aprige decât în epoci liniştite. Iar Dacia nu este întrecută de nici o altă ţară din Europa, în ce priveşte sguduirile şi cotropirile pe care le-a îndurat.

Dacorom. STAUR: v. gr σταυρός.

Staur însemnează „închisoare", loc închis cu gard de scânduri (prăjini, leţe"). Acestea se leagă, ori se bat cu cuie, de parii care formează scheletul gardului.

Cuvântul este cam sinonim cu aproape omonimul său *staul*. Numai că staul este atestat şi cu înţeles de grajd de vite, pe când celălalt nu. Ca întindere geografică, *staur* trăieşte pe o zonă ce porneşte din câmpia Transilvaniei (Cluj), cuprinde parte din jud. Turda (M. Apuseni) şi merge în sus. In Năsăud şi Maramureş se aude numai *staur*, iar nu *staul*[1]).

Dintr'o dată, harta ne face atenţi asupra unei regiuni lingvistice, cu semne de arie izolată şi prin urmare şi asupra caracterului de conservaţiune a cuvântului din acea arie.

De altă parte, forma cuvântului nu se lasă a fi confundată cu aceea din *staul*[2]), cum am mai spus odată. Nu găsim nici o do-

[1]) După informaţii personale; v. *DR.* II, studiul meu *„Cuvinte şi Lucruri"*.

[2]) Aşa cred S. Puşcariu, T. Papahagi şi alţii care au pregetat să mai analizeze greutăţile semnalate de noi. O. Densusianu credea (în *Gr. din Ţ. Haţ.*, 19) într'o despărţire a lui *-l*, înţeles de vorbitor ca articol. Dar aceasta s'ar fi putut întâmpla şi la *cal, gol, sătul, sul, taur* etc. etc. Tot aşa

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

vadă, nici un exemplu care să îngăduie explicarea prea simplă că *-r* din *staur,* este *-l* din *staul,* articulat *staulul.* Această disimilare nu o pot constata în cazuri asemănătoare. Nu se zice *car* ci *cal* (artic. *calul),* nu *sătur* (din *sătulul, sătulele),* nu *gor* (din *golul, golurile),* nu *poare* (din *poalele)* etc. Articolul *-l* n'a disimilat, n'a putut disimila, fiindcă era un apendice nestabil, se anina şi se desfăcea, după trebuinţele sintactice ale frazei. Nu era un *-l* permanent legat de cuvânt.

Aceste realităţi m'au îndreptăţit să socotesc pe *staur,* concordanţă cu v. gr. σταυρός, care în sudul Italiei, pornind dela înţelesul vechiu de „Kreuz, Pfahl", pieu pour une palissade, palissade", a ajuns să însemneze (în Basilicate, Saponaro) *staurieddo* (diminutiv), „recinto da porci, costruito di pali e legni connessi", salern. *sturieddu* „Schweinestall".

Felul de construcţie care se citeşte în definiţia cuvântului grec., este acelaş ca la staur. Staurul este mutător, îl schimbă păcurarii pe mai multe părţi ale hotarului, pentru a îngrăşa locurile mai multor săteni[1]).

Staurul se desface uşor, fiindcă este înjghebat din mai multe despărţituri, de lungimea unei scânduri (circa 3—4 m.), care se iau una câte una (ca nişte table sau lese) şi se transportă pe că-

---

S. Puşcariu când a despărţit pe *staur* de *staul,* judecându-le ca două faze, despărţite în timp, una cu *u* sincopat *(stablum-staul)* şi alta din *stabulum* (cu *-b-* căzut), v. *Limba română* 187.

Formele romanice însă pornesc dela *stablum REW.* s. v. Forma *stau* Dens. *l. c.* se explică din cazuri ca *tău-tăuri* etc. Pentru Dacia noi nu vedem două valuri de populaţie romanică aşa de depărtate unul de altul. După colonizare, din sud n'ar fi putut veni decât ultima fază *stablum,* adecă cea mai târzie, care s'a răspândit şi în cealaltă romanitate. Dacă o fază mai veche *stabulum* (cu *-u-* nesincopat) ar fi durat în Balcani sau în altă parte a romanităţii, ea ar fi lăsat urme acolo. Dar *stabulum* nu s'a conservat de loc, nici în sudul Dunării. Nu putem tăia cu foarfecele un cuvânt ca pe o fişe, după necesităţile momentului, sau din cauza unor greutăţi fonetice aparente sau căutate. Cu atât mai puţin sântem îndreptăţiţi să presupunem suprapunerea peste *stablum,* a unei forme literare latine, cu *u* nesincopat. Cuvântul ţine de vieaţa rustică, de latina vulgară, prin care *stablum* s'a răspândit în tot imperiul şi aşa trăieşte pretutindeni, până astăzi.

[1]) Cred că şi cuvântul *mutare* este legat de această necesitate agricolă, tot aşa ca şi *stăună,* precum am lămurit în alt studiu, sub tipar.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

ruţe, în altă parte a hotarului. Astfel parii de legătură (2—3 la fiecare porţiune) joacă rol însemnat, fiindcă ei dau forma şi lungimea leselor[1]).

Ceva mai mult. Avem în limba noastră un caz semantic, întru totul la fel cu „staur". Este termenul *stobor* „gard", închisoare de scânduri etc., care vine din slav. *stoborŭ* „par".,

In faţa acestor fapte nu cred că mai este nevoie de alte analize.

Staur vine tot din sudul Italiei, fiindcă acolo trăiesc membrii familiei lui. E venit probabil prin colonişti, în Dacia, fiindcă nu a lăsat urme în sudul Dunării.

Mai rămâne un punct de lămurit: „lucrul". De ce s'a simţit nevoia de doi termeni pentru o construcţie (închisoare) care are acelaş rol astăzi, în vieaţa păstorească? Răspunsul îl avem în trebuinţa de variaţie a expresiei, care dă naştere în limbă la sinonime. De aceea aflăm în dacoromână: gard, ocol, închisoare, stobor, pălan etc.

La început *staur* a însemnat *„par"*, cum arată înţelesul prim din v. gr., apoi *„palisadă"*, adecă „alcătuire din pari şi scânduri sau nuele", apoi „închisoare, staul-staur", în genere[2]).

„Lucrurile" (obiecte, unelte etc.) evoluează ca şi cuvintele, influenţându-se unele pe altele şi împletindu-se cu nuanţe de înţelesuri, rezultate din adausuri sau perfecţionări de construcţie. Lingvistul are în această privinţă o sarcină foarte grea şi migăloasă de a lua fir cu fir, spre a desface ţesătura unui fapt lingvistic. Când îi scapă unul, analiza nu mai e completă, iar concluzia iese ştirbită.

Rom. STERP: v. gr. στέριφος.

De mult s'a pus în legătură cuvântul românesc cu cel grecesc, dar a rămas de înlăturat greutatea de a se explica păstra-

---

[1]) Le zic aşa, fiindcă n'am alt termen mai bun, iar *leasă* este cel potrivit la gardul de nuele (sau prăjini, leţe), alcătuit din porţiuni demontabile.

[2]) V. acest fel de legături între cuvânt şi lucru în *„Cuvinte şi Lucruri"*, din *DR.* II. Exemplele de acolo se pot înmulţi, dar nu e de lipsă să le mai caut aici, fiindcă ideea, este la îndemâna oricărui lingvist.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

rea grupului *stĕ-* (deschis) care trebuia să devie *şte-* ca în *şterg (exteřgo), aştern* (ad-*sterno)* etc.

S'a întâmplat aici o metateză a celor două vocale palatale ε-i, în urma căreia s'a ajuns la **stĭrefos* şi de aci la *sterp,* prin trecerea grec. φ la *p* (ca în φαλάγγη > *phalanga* > *părângă* etc.) şi desigur prin influenţa lat. *stirps-stirpem* „souche, race, origine, rejeton", şi a lui *exstĭrpare* „déraciner, extirper".

Sterp înseamnă „neroditor", fiind vorba de animale, de plante sau de pământ. In dialectele din sudul Italiei dela στὲριφος „unfruchtbar" avem *(Rohlfs, Gräz,* 2059) bov. *stérifo* „stearpă" (capră); regg. *strippa* etc. „sterile, duro"; camp. *vakka sterpa;* abruzz. *stérpa, streppia* „che non ha più latte" şi tot aşa în sicil., veneţ. friul. şi în alb. *(šterp).*

Tot printr'un amestec cu *stirps, extirpare* (it. *sterpare* etc.) vede şi Rohlfs schimbarea lui *e* în *i.* Metateza lui *e-i* este tot aşa de posibilă, iar contaminarea cu *stirps-extirpare* foarte naturală.

Dar înţelesul concret de „unfruchtbar" (vită, capră, oaie, vacă nefecundată, care n'a prins făt), cere neapărată legătură cu v. gr. στέριφος care se vede limpede că s'a păstrat în sudul Italiei (cfr. numeroasele variante, deadreptul concludente, înregistrate de Rohlfs, *Gräz,* 2059[1]).

De aceea, trebueşte părăsită forma reconstruită **extirpus* din *REW*[3] 3072 pentru cuvântul primitiv care s'a aplicat la animale. Apropierea semantică de noţiunea „plante fără ramuri, fără *stirps",* se putea întâmpla în chip foarte firesc şi uşor de înţeles, dar influenţa aceasta venea ca fenomen secundar.

Familia lui *sterp-stearpă,* cu înţelesul concret din στέριφος are la noi ramificare măricică: a *stârpi* verb. „a rămânea (oaia, vaca) stearpă" şi „a-şi pierde laptele"; *sterpar,* păstorul care păzeşte oile sterpe (cele care n'au avut miel, n'au fătat), *sterpături-stărpături* subst. cu sens colectiv, adecă „vite sterpe". Înţelesul activ de a *stârpì* (buruienile rele etc.) se apropie de *„stirps",* dar s'a putut naşte şi prin extensiune, mai ales că în română este mai rar întrebuinţat. In aromână dela „a-i seca laptele" unei vite, s'a

[1]) V. bibliografia, sumar arătată, la M.-L. REW. s. v. şi la Rohlfs l. c.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

ajuns să se spună şi *a străchi,* „a seca" (un părâu, etc.)[1]). Aici însă, am impresia că s'a mai amestecat un cuvânt, cel puţin pe teren românesc, care a însemnat „a se scurge, a seca". Mă gândesc la *sterp* „canal de scurgere", la moară, deosebit de „scoc" (v. Dame, *Dicţ.* şi Candrea-Adamescu-*Dicţ.* s. v.) pentru care n'am date necesare, dar poate aparţinea familiei *strop-stropi*[2]).

Nu ascundem că există o piedecă în variantele aromâne *străchì* şi dacorom. *stârpi (stârpitură* etc.) cu *â(r)* pentru *e(r),* cum pretind *sterp, sterpar* etc., în care *-erp-* n'a devenit *-âr(p)-*. Variantele cu *-âr-* duce la o bază slavă (comp. în notă v. slav. *u-trŭpeti).*

Dacorom. STRECHE, megl. STREACL'E; dacorom. VIESPRE, Z'ESTRE etc.: v. gr. οἶστρος, lat. *oestrus, *oestriculus.*

Am dat explicaţia formelor dacorom. şi megl., din gr.-lat. **oestriculus* în *DR.* II, 824—25 şi a fost admisă de M.-L. în *REW.*

Cu oarecare surprindere am descoperit în Munţii Apuseni şi în jud. Cluj[3]) variantele *viespre, viespri, z'estre, iestre,* şi *iestri,* ca numire a viespelor mari şi rele, mult mai fioroase decât cele cunoscute împrejurul casei. Aceşti termeni derivă din οἶστρος-*oestrus* > rom. *iestru-iestri,* care prin firească întâlnire cu *vies-*

---

[1]) V. sensurile din aromână în *DR.* II 549 unde Capidan dă toată familia cuvântului, din acest dialect. Derivatele dacoromâne *„stârpiciune, stârpitură"* etc., se pot vedea în dicţionare.

[2]) Ar putea totuşi ca acest *sterp* să se fi zis pentru „canal sterp (sec"), adecă cel ce stă de obiceiu fără apă, pe când lucrează scocul. De aici s'ar explica astfel şi înţelesul aromân de *a strâchi,* „a seca (apa"). Problema, mai larg, va trebui pusă în cadrul v. gr. στερεός, στερέω, în care intră şi στείρα (rom. oaie *ştiră),* lat. *torpeo* „etre engourdi", v. germ. *sterban* „mourir", indo-europ. *sterbh-sterp-,* care ne duce la expresia „braţ mort" (al unui râu), „canal sec", etc., v. slav. *u-trupeti* „se raidir" (comp. „stârpitură = chirciturâ", v. Boisacq, Walde s. v.).

[3]) Com. de învăţătorul D. Vasu din Lona (Luna) de Sus, jud. Cluj. El mi-a pus la dispoziţie culegerea sa privitoare la albinărit. Acolo *z'estre* se mai chiamă şi „musca ţiganului, fiindcă e rea şi muşcă". Expresia vrea să spuie că ţiganul căutând miere a dat de cuib de *z'espri* în loc de unul de albine.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

pe,-i a dat naştere şi lui *viespre,-i*. Când am auzit întâi această formă, n'am putut explica grupul *-spr*. Acum se vede lămurit ceea ce s'a petrecut.

Baza *oestrus-* οἶστρος a lăsat urme şi în neap. *yestre,* corsic. *nestru, gyestra* etc. „Brunst" REW. In dacorom. continuă sensul concret v. gr. de „taon" ca şi în verbul *strechia* (din *streche)* cosemantic cu v. gr. οἰστράω „être furieux comme l'animal piqué par le taon". Aflându-se acestea numai în dacorom., ele se aşează pe linia istorică a celorlalte elemente v. gr. discutate.

Rom. (TEACĂ) TECI, „PĂSTĂI": gr. θήκη „Scheide, Kapsel".

Teacă, derivat din lat. *theca* (gr. θήκη) a ajuns să însemneze la plural şi „păstăi", care şi el vine din v. gr. πύξις -πύξιτα +suf. *-alia,* cum am dovedit în *DR.* X 61.

Imaginea „cutiuţă-păstaie" se vede în dialectele grec. din Calabria. Otr. *fikári* „trockene Schote der Bohnen, Erbsen" etc. Tot aşa în Camp. (Campania) *tek* „zarte, grune Bohnen", abruzz. *téka* „Bohnenschote", prov. *teca „Schote",* etc. Rohlfs *Gräz.* 788 şi *REW* 8699.

Am pus aici şi amănuntul acesta semantic, fiindcă ajută la înţelegerea originii rom. *„păstaie".* Faptele semantice au aceeaşi vaolare ca oricare element lingvistic. Ele se urmăresc mai greu, când trebuesc să fie puse în grupul influenţelor streine dintr'o limbă, în care forma fonetică a unui cuvânt are o proveniență, iar înţelesul s'a furişat în ea din altă limbă. Imaginea (ca aici „păstaie" „-Schote") se întrupează de multe ori într'o haină nouă, a unui cuvânt care o atrage printr'o înrudire oarecare semantică. Este uneori ceea ce se zice, în cazuri mai speciale, „calc lingvistic".

Este deci probabil că metafora „teacă" > „păstaie" a luat naştere în graiul şi stilul v. grecesc mediteranian, de unde apoi a fost imitat de lumea romană. Se poate compara, în acest înţeles, paralelismul v. gr. θήκη (lat. *theca),* lat. *vagina* > sp. *guaina* „păstaie" (v. şi **vaginella* „Schote", *REW* 9123).

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Dacorom. TEAFĂR: v. gr. τρυφερός

Am încercat altădată să pun acest cuvânt, în legătură tot cu o bază v. gr., dar n'am aflat atunci niciun sprijin în vreo altă zonă romanică (v. *Revista Filologică* II, 63—64). Acum concordanţa cu forme sud. it. ne uşurează sarcina.

Dela adj. gr. la cel românesc s'a ajuns prin fazele *trĭferu* cu -υ- > -ĭ- şi cu schimbarea accentului, obicinuită în asemenea cazuri. Semantic, procesul a pornit dela ideea de „tânăr, proaspăt" despre plante, fructe, carne şi apoi s'a ajuns la aceea de „nealterat, sănătos, sdravăn".

Formele greco-italiene au rămas în atmosfera semantică dela început în Lecce, *tíferu* (cu aceeaşi disimilare ca în română şi cu υ-ĭ-i), Brîndisi: *tiferu* „acerbo" (comp. poame *crude*, carne *crudă*, etc.), otr. *triferó* „molle tenero", *tiferó* „morbido, acerbo" (Rohlfs, *Scavi*, 74).

Mai lămuritoare sunt înţelesurile variantelor dial. it. din regiunea Cosenza: „pingue, rigoglioso şi „vegeto". It. *vegeto*,-a= „ben vivo e verde" (comp. rom. „om verde") şi prin extensiune despre o persoană „che conserva bell'aspetto, florida salute e forze, specialmente in età avanzata". Se zice „e ancor vegeto" (despre un om) cum spunem şi noi „e încă teafăr".

Cuvântul este general dacorom. şi nu întâmpină decât un început de concurenţă din partea lui *sdravăn* (slav)[2]).

Dacorom. TRAGĂN: v. gr. ἀνθράκιον etc.

„Tragănul" este o bubă rea ce se formează de obiceiu la grumaz, la vite şi la om. Înţelesul şi partea formală a cuvântului m'au îndemnat să-l pun alături de v. gr. ἄνθραξ, ακος.

In Sudul Italiei (Rohlfs, *Gräz.*, 146) există derivatele regg. *antràci* „carbonchio", salent. *ntraša* „foruncolo maligno". In ita-

[1]) v. Rohlfs, *Dizz* s. v.

[2]) Până acum nu i s'a dat nicio explicaţie serioasă lui *teafăr*. Apropierea făcută de Tiktin Wb, de v. bulg. **tĕhenŭ*, n. bulg *tĕhenŭ*, o declară el însuşi imposibilă Unii s'au gândit la germ. *tapfer* (!), care nici ca sens nici ca formă nu poate fi luat în discuţie.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

liană mai este şi *antrace* „tumore infiammatorio". Rohlfs vede şi un amestec al acestei forme, cu δράκαινα „Weiblicher Drachen", de unde au rezultat bov. *drá'cena, tràcena* „Forunkel", iar alte variante, pe care nu le mai amintesc, au înţelesul general de „tumore" şi „antrace"[1]).

Prin urmare ideea de „bubă" din rom. *tragăn,* se acopere cu cea din elementele citate. Dacă amestecul cu δράκαινα este necesar de admis, nu putem verifica. Forma rom. poate veni şi dintr'un derivat **antracinus* (precum *cĭrcĭnus* > *cearcăn* din lat. *cĭrcus)* care, după normele limbii române, ajunge la (în)*tracăn* > *tragăn,* cu prefixul dispărut (comp. mai sus şi *trácena),* fiindcă s'a confundat cu prepoziţia *în-*. O afereză identică avem d. ex. în rom. *buric* din *(um)bilicus*. Consoana *-k-* s'a sonorizat şi în alte cuvinte v. greceşti, trecute în lat. vulg. precum κυβερνάωτ > *gubernare,* δοχήτ > *doga,* etc.

In limba română a putut interveni şi etimologia populară, care a apropiat cuvântul de verbul *a trage,* crezându-se că buba se formează din frecarea (tragerea la jug) a cefei boului.

Rom. TULPINĂ: v. gr. τολύπη

Inţelesul, simţit în genere, al *tulpinii* este cel de „trunchiu" de copac sau „cotor" de plante mai mici (buruieni, flori). Astăzi este sinonim cu trunchiu sau „tije" (termen botanic), dar după unele atestări se vede că a putut însemna şi ceva deosebit de acelea. De ex., din versurile populare:

Două flori *dintr'o tulpină,*
Crescute din rădăcină (Iarnik-Bârseanu, P. pop. 73, 163, 31)

---

[1]) Prima dată am făcut apropierea între *tragăn* şi ἄνδραξ, în 1924 la o şedinţă a Muzeului Limbii Române. Este interesantă şi forma n. gr. μαλάδρακας „Geschwur" etc., în care s'a adăugat romanicul *malo* (?), care aduce aminte de „buba rea".

Explicaţiile de până acum nu satisfac. C. Diculescu o. c. l-a pus în legătură cu v. gr. τράχηλος, pornind dela ideea de „gât" şi apoi „boală de gât". Nu dă însă nici un paralelism şi nici nu avem vreo urmă din acest cuvânt, în romanică.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

se poate deduce că tulpina înseamnă şi alcătuirea de cotoare cu lăstari numeroşi (v. mai sus *luger),* aşa cum au unele plante care cresc în grup, în tufuliţe, începând chiar dela rădăcină, adecă de cum ies din pământ. Multe din acest fel de plante, dacă le smulgi din pământ, formează cu rădăcinile lor, ca un mănunchiu ca un buchet.

Pornind şi dela forma lui fonetică cuvântul se poate explica din v. gr. τολύπη , care însemna „şomoiog", „ghem", aşa cum pare mănunchiul de fire dese ieşite din rădăcină şi crescute împreună în jurul cotorului unor plante, sau trunchiuri retezate dela pământ. De aceea cuvântul grec. a ajuns să însemneze, în dialectele din sudul Italiei, bov. *tulúpa* „Pack, wirres Bündel", „fascetto di canape", regg. „viluppo di cespugli, bubbola"; pian. *trúpa* „mucchio die cespugli[1]) imbrogliati"; *tulúpu* „uomo grosso e corto" (comp. „om trunchios, trupeş"); sicil. *trupa* „wildes verranktes Gestrüpp, wirres Bündel" etc. Rohlfs *Gräz.* 2174 şi *Dizz. Calabr.* II, 346, unde se dă şi definiţia „amasso di cespugli intricati" şi a. m. d.

Fiind aşa de apropiate lucrurile la vedere, cuvintele τολύπη şi *rădăcină,* s'au influenţat unul pe altul şi au dat naştere derivatului, colectiv la început, **tolupina,* după modelul *radicina* < *radix* (de unde şi fr. *racine).* Apoi a ajuns să se confunde cu „trunchiu" care este izvorul din care ies mlădiţele tinere tot aşa ca şi din partea stufoasă de lângă pământ a unor plante. Şi într'un caz şi într'altul e vorba de originea, de punctul de unde se înalţă cotoarele, fie că e unul cu mai multe fire, fie că ele se desvoltă „stufoase" în mănunchiu, după cazuri.

In dacoromână cuvântul s'a întâlnit, prin apropiere de înţeles, cu *trup,* de unde a rezultat varianta *trupină.* Deadreptul din slav. *trupŭ* „corps", nu se poate explica *tulpină,* fiindcă metateza ca şi schimbarea lui $r > l$ nu au nici un temeiu. Ba dimpotrivă, dată fiind pronunţarea limpede în *trup, trupeş, trupos* etc., ar fi cu totul neobicinuită naşterea unui derivat care să se depărteze

[1]) Cfr. Rohlfs, *Scavi,* p. 36, 41, 93. Mai ales sicil. *trupa,* definit la p. 93 „arbusto o spineto intricato", este mai aproape semantic de „tufă încâlcită la rădăcină sau la partea de jos a cotorului, lângă pământ".

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

aşa de mult de baza slavă atât de rezistentă în formele citate din română şi cu înţeles concret cum este *trup*.

Procesul se poate înţelege deci numai invers, cum am spus, ca o apropiere ulterioară de „trup“[1]), de unde şi varianta *trupină*, în care *(t)r* n'are nici o legătură cu *l(p)* din formele atestate în Italia, fiindcă acolo prezenţa lui *r* (în loc de *l)* se datoreşte foneticei locale[2]).

Rom. URDĂ: v. gr οὗρος, οὐρώδης.

In sprijinul derivării rom. *urdă* din v. gr. ὀρός—οῦρος „Kasewasser“, „zăr“ prin adj οὐρώδης (< lat. vulg. **uroda* ca postverbal dintr'un verb **urodare*, **urdare*, azi *urdi*, sau, prin schimb de sufix, din **urida)* vine împrejurarea că termenul grecesc a trăit aproape de lumea romană din Italia sudică. Aici persistă şi azi prototipul grec. în dialectele bov. *urú*, o *urúši aspro* „il siero bianco“, *oró* „siero“. Şi sp *suero* „zer“ derivă din *sĕrum*+ὀρός (v. REW s. v.).

Astfel legătura dintre română şi greacă se arată şi mai plauzibilă. Inţelesul, cum am mai spus, e atât de identic cu analoga formaţiune din dialectele romanice alpine *(serum „zăr“ > serac* etc. „urdă“), încât ar ajunge şi numai „lucrul“ pentru a justifica etimologia ce am dat.

De aceea nu mai insist aici asupra acestei explicaţiuni, întemeiată pe înţeles, pe fonetică şi pe situaţia geografică a termenului ca şi pe corespondentele semantice din celelalte limbi romanice

---

[1]) Valoarea celor spuse aici o vad şi în legătura, în viaţa Românilor, de regiunile păduroase ale Daciei. Ca să-şi facă vatră de sat şi loc de arătură stramoşii noştri au fost siliţi să recurgă la *runcuri* şi *curături* (defrişeri), adeca sa scoată trunchiul, tăiat dela pământ, cu rădăcină cu tot. Astfel, „rădăcina“ săpată şi „tulpina“ (trunchiul scurtat) de deasupra, fac una şi imaginea se completează din două elemente. Această împrejurare ivită deseori în viaţa locuitorilor de lângă păduri, a provocat uşor contaminarea, *rădăcina*+ολύπη >*tulpină*.

[2]) V. acum asupra trecerii lui *l* la *r*, în dialectele italiene din sud, studiul lui G. Alessio, *Sul rotacismo romeno-siciliano*, din *Studii Italiene* VIII, 1942, pp. 17 şi u

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

(v. şi REW s. v. 7842, *DR.* III, 582—587, O. Bloch, *Dict. ét. d. l. l. fr.* s. v. *sérac, Langue et Littérature,* vol. 1, 2, p. 219—220).

Dacorom ZESTRE: grec. *διάστρα etc.

Un cuvânt general dacoromân cu înţeles bine cunoscut: averea ce se dă fetei când se mărită şi poate cuprinde bani, lucruri trebuincioase gospodăriei, vite şi a. Dicţionarele dovedesc şi înţelesul mai „restrâns" de „îmbrăcămınte, aşternut, scoarţe", adecă ţesături de tot felul, pe care ţărancele noastre, într'o vreme, pe toate şi le lucrau singure. Şi cu cât privim în vremuri mai vechi, cu atât trebuie să admitem că „zestrea", în înţelesul din urmă, şi-o lucra fata, ajutată de mamă, de bunică sau de surori.

Acest fapt cred că stă la temelia semantică a ceeace zicem „zestre": ţesăturile făcute în casa părintească a viitoarei mirese. Un sinonim avem astăzi în neologismul *trusou* (< fr. *trousseau* „vêtement, linge qu'on donne à une fille quand elle se marie"). Aşa se poate explica originea cuvântului, rămasă până acum nelămurită.

In graiurile greceşti din Bova şi Salento există formele *δyášra, δyástra, táštra* „atrezzo che serve per fare l'ordıtura", rezultate dintr'un *διάστρα „instrument zum vorbreiten des Aufzugs". Tot acolo sunt şi *δyázma* „ordıtura" din grec. διάσμα „Aufzug des Gewebes" şi otr. *tiadzómc* „ordire la tela". In Epir. διάστρα [1]) înseamnă unealta de ţesut sus zisă. Grupul de termeni din v. grec. διάζομαι „ourdir, étendre la chaîne d'une toile". Astfel nu este greu de prins firul semantic al problemei. „Zestre" a însemnat „ceeace se face în războiu", ţesăturile fără de care nu se poate întemeia o căsătorıe. Cıne intră într'o casă ţărănească unde se află şi o fată mare, îşi dă seama cu uşurinţă de strânsa legătură dintre *zestre* şi „ţesături". Ţăranca mamă, vorbind de zestrea fetei sale, îţi va arăta teancul cu scoarţe, hainele din „lada de zestre" şi apoi va vorbi şi de altă avere. Probabilitatea desvoltării semantıce dela „lucrurı ţesute" la „avere" ce se dă în genere miresei, se arată îndeajuns de limpede.

[1]) V. toate formele cıtate, în Rohlfs *Graz.,* No. 540, 547, 548 şı *Dızz. calabr.,* I, 375.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Formal, din *διάστρα (bază cerută şi de corespondentele greceşti amintite) s'a ajuns la *dzastră,* iar din pluralul **diastre* la *zestre.* Acest plural este faza veche a cuvântului românesc, cum se înţelege dealtfel şi astăzi (se zice şi *zestri-zestrile)*[1]). Pe urmă a fost socotit ca un colectiv şi de aceea a luat înfăţişare de singular *zestre-zestrea.* S'a putut petrece şi fenomen analogic după cazuri ca *iese* < *exit,* alături de *iasă, ţese* < *tĕxit,* alături de dialectalul *ţasă* etc., prin proces de metafonie, căci aici variantele dialectale se explică normal din fazele *iesă, ţesă* (cu *-s-e aton*>*ă),* de unde apoi *iasă, ţeasă, ţasă* (comp. *ţapă, ţară,* etc. > plur. *ţepe, ţèpi, ţări* şi *ţeri).* Se poate şi invers.

Schimbarea lui *(d)za-* în *(d)ze-* se explică însă şi înăuntrul latinei vulgare, prin cazuri ca *jactare-jectare, jectus-jactus, januarius-jenuarius, janua-jenua,* etc. (v. REW. s. v. şi M. Lübke, *Einführung* 158) în care *j(iod)* a influenţat pe *a* următor. Schimbarea s'a mai putut întâmpla şi prin influenţa verbului *în-zestra,* care trebuie să fi fost contemporan cu substantivul. In poziţie atonă *dia-* (=ja) devine normal *die-, je-* ca în *jenuarius,* etc.).

Şi mai probabilă cred această desvoltare în **diestra* prin contaminarea cu sinonimele *tĕxere, tĕxtum, tĕxtrix,* cu care cuvântul nostru se întâlnea în graiul femeilor ţesătoare.

Simbioza între elemente v. grec. şi latine se cunoaşte din cazuri ca *adeps-adĭpis* > *alipes* (în Appendix Probi, 178), *presbyter* (grec. πρεσβύτερος -lat. **prębyter* prin influenţa lat. *praebitor* „Lieferant"; lat. *fécatum* din lat. *ficátum, jecur*+gr. συκωτός „Leber" (>lat. **sécotum),* etc. etc. (M. Lübke, *Einführung,* 158).

Acest bine cunoscut fapt adaugă şi mai multă lumină asupra felului de a trata vechimea elementelor greceşti din română. Ele intră în procesul de influenţă greacă asupra romanităţii din Italia, de unde trebuie să tragem şi noi firele celor mai multe împrumuturi v. grec. ajunse în Dacia, odată cu colonizarea ei.

---

[1]) Pluralul se întrebuinţează de obiceiu pentru a exprima imaginea colectivului, când e vorba de mai multe „lucruri" de acelaş fel, trebuincioase omului: fac, cumpăr haine, ţoale, vestminte etc. In limba veche rom. întâlnim deseori pluralul *dzestre, dzestrele* (în *Pravila* lui V. Lupu, ediţ. Longinescu, 545 etc., în *Cazania* lui Varlaam, 288 şi în a.). Şi dicţionarele dau forma de plural ca cea mai curentă.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

In aromână lipseşte cuvântul *zestre,* dar însoţirea lui de dacorom. *argea* (iarăş neexistent în Sudul Dunării) întăreşte convingerea că şi în meseria ţesătoriei au pătruns termeni tehnici v. greceşti, încă din epoca latinei vulgare şi chiar pe pământul Italiei, cum dovedesc urmele înregistrate mai sus.

In familia v. grec. διάζομαι sunt şi derivatele διαστικός adj. „tisserand", διαστική subst. (subînţeles τέχνη) „l'art de tisserand".

Pentru a întregi definirea lucrului mai amintim că termenul „zestre" nu se găseşte singuratic la noi, ci în terminologia ţesătoriei are un aliat, pe *argea,* care, cum am văzut a însemnat „unealtă" şi apoi „război" (v. capitolul despre „argea").

Privind chestiunea mai larg, ne aducem aminte că civilizaţia şi cultura greacă au transmis latinei mulţi termeni privitori la arte şi meserii. Mai cu seamă termeni tehnici au pătruns în Italia, cum era şi firesc şi cum se poate constata din opera lui Vitruvius.

Mai adaog că procesul trecerii de înţeles dela „unealtă" la „lucrul" făurit cu ajutorul ei, este ceva bine cunoscut în istoria limbilor. Cuvânt şi lucru se cer studiate alături, în lingvistică. Citez, din terminologia ţesătoriei româneşti pe *canură,* care, dela ideea de „ţeavă" din lat. *canna-cannula* s'a ajuns la aceea de *canură* „firele ce se deapănă pe o „canna" şi *cănuri* înseamnă astăzi fire întocmite în formă de jurebii. Tot aşa *teară* < lat. *tela* „pânză", înseamnă în Transilvania şi „război".

Toate elementele acestea, folositoare ca metodă de cercetare, se strâng în ultima analiză în semantica din **diastra.* Aceasta fiind trăitoare în Sudul Italiei şi impunându-se prin fonetismul ei, rezolvă, cu temei, originea rom. *zestre (dzestre* în v. rom. şi în graiurile unde se păstrează *dz-* din lat. *d+ia, -e)*[1]).

[1]) Nu cred că trebuie să stăruiesc asupra părerii lui Hasdeu *Cuv. din Bătr.* S. I, LIX, LXXX, care, atras de partea formală, a încercat să explice pe „zestre" din lat. *dĕxterae* „făgăduinţă". In REW. se înregistrează părerea cu semn de întrebare. S. Puşcariu în *Etym. Wört. d. r. Spr.* n'o admite. In ce ne priveşte pe noi, nu putem părăsi principiul de a căuta totdeauna un sprijin în limbile sau teritoriile romanice, în afară de alte temeiuri înşirate mai sus, pentru înţelegerea „lucrului-cuvânt". *Dexterae* n'a lăsat nicăeri vre-o urmă semantică de felul celei închipuite de Hasdeu.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Vechimea cuvântului în Dacia se vede şi din împrejurarea că de aici s'a întins, ca un element de cultură tehnică, la Bulgari *(zestra)* şi în nord la Ruteni în forma *z'astra.*

Şi acum un cuvânt de melancolică privire spre cercetările mai vechi, dela Haşdeu încoace, privitoare la termenii *zestre* şi *argea*[1]). Acestea n'au putut fi lămurite din două cauze. Pentru *argea* nu s'a analizat cum se cuvine aria lui geografică, în care, cum am văzut, faza anterioară semantică se găseşte în Nordul spaţiului dacoromân. Privirile filologilor s'au oprit ca amăgite de înţelesul din Muntenia, adecă din cea din urmă margine lingvistică a dacoromânei, unde a ajuns cuvântul la evoluţia semantică de „căsuţă, bordeiu în pământ". Lângă el însă mai trăieşte şi cel de (unealtă) „război de ţesut". Această situaţie, privită în lumina geografiei lingvistice, ne-a înlesnit limpezirea chestiunii discutate aici.

Astăzi nu mai este cu putinţă să deslegăm astfel de probleme numai prin mijloacele restrânse ale lingvisticei de altă dată. Ele ne fac adeseori să greşim, oricât de ingenioase s'ar părea părerile emise, uneori de lingvişti cu reputaţie.

In ce priveşte pe *zestre,* adăugăm că nu s'a cercetat în deajuns nici „lucrul" şi nu s'a căutat a se găsi cuvântului un sprijin într'o familie înrudită, cum a făcut aşa de spontan şi Dl A. Grégoire în nota privitoare la *argea,* pomenită mai sus[1]). El n'a avut datele trebuincioase şi nici gândul de a cerceta mai de aproape problema, dar sugestia sa rămâne ca o dovadă de pătrundere a faptului lingvistic, izvorâtă din experienţa ultimelor metode ale disciplinei noastre.

Pentru noi această intervenţie a savantului amintit este de mare folos, fiindcă loveşte în scepticismul celor care nu văd destul de limpede problema capitolului privitor la elementele v. grec din limba noastră.

---

[1]) A. Gr. respinge neted originea tracă a lui *argea* (cfr. şi C. Diculescu *o. c.,* s. v.).

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Semnificaţia elementelor v. grec. din dacoromână, care nu se găsesc în aromână.

Existenţa grecismelor în decoromână nu este o curată întâmplare, ci trebuie să aibă o explicaţie. Alegem, pentru răspuns la întrebare, grupul social al termenilor privitori la preocupările populare pentru magie şi farmece. Este izbitoare păstrarea în dacoromână a trei termeni v. grec. din acest domeniu: *amăgi, boscoană, farmec* (şi poate *înşela*)[1]).

Indărătul acestor trei termeni, ca supt trei titluri de istorie, stă o misterioasă şi complicată parte din vieaţa socială şi psihică a poporului. nostru.

Intâi să privim lucrurile cum se arată ele astăzi. In fiecare sat românesc se află femei sau bărbaţi, de obiceiu mai bătrâni, care sunt meşterii, maieştrii medicinii populare. Dar medicina populară înseamnă o complicată reţea de credinţe, superstiţii, obiceiuri legate şi de obiectul concret — leacuri, buruieni, otrăvuri folosite, fie pentru partea sufletească a dragostei, fie pentru vindecarea boalelor, sau pentru a face cuiva un rău, a trimite boale în vitele altora ca şi pentru a *desface,* a înlătura răul, boala.

Leacul buruienilor (grec. *pharmacon)* are el putere de multe ori, fiindcă babele cunosc „buruienile de leac", dar mai puternică se crede magia descântecului. Aceasta este leac sufletesc. Misterul descântecului intră, se închiagă în cuvânt, care capătă astfel valoare dublă, cum s'a întâmplat cu *pharmacon,* în care, azi, abia mai licăreşte concretul care însoţeşte „făcătura" şi este vizibil numai în „lucrul" întrebuinţat ca mijloc de vrajă: cap de mort, falcă de lup, ţărână dela mormânt iş a. m. d. (V. orice culegere de farmece şi descântece). Farmecul este un complex de lucru-ideecredinţă.

Ceilalţi doi termeni sunt cu un grad mai abstracţi. *A amăgi* este efectul magiei, al mijloacelor întrebuinţate în această practică, încă din vremea veche, greacă, deoarece ἀμαγέω însemna aproape acelaş lucru ca şi rom. *amăgi.*

Pe urmă s'a deschis mintea unora şi au constatat că de multe

[1]) v. *DR. III,* p. 1019: gr. ψελλός etc

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

ori ce a făcut meşterul mag a fost numai „amăgire" şi cuvântul a pornit apoi să trăiască cu noua lui transformare şi evoluţie semantică (comp. şi *ammagari* „incantare", în *Diz. calabr.* cit.).

Boscoană are încă înţelesul vechiu de „fascinare", mijloc de a stârni dragostea, — ori a face, a aduce — un rău, blestem asupra cuiva. Astfel „boscoană" se cam amestecă semantic cu „farmec".

Aceasta este astăzi. Dar, cum au ajuns zişii termeni în Dacia, de unde, pe ce cale? De-a-dreptul din Grecia, prin contact etnic-geografic nu se poate explica uşor, fiindcă între Dacia şi Grecia lipseşte legătura spaţială-lingvistică. Cei trei termeni există în toată ţara, iar unul *(boscoană)* numai în Transilvania, *dar niciunul în aromână.*

De aceea ne-am îndreptat privirile spre Italia de miază-zi (Magna Graecia).

Vechimea graiurilor greceşti din Italia de Sud, a dovedit-o Rohlfs cu destule fapte, în studiile citate la locurile cuvenite. Caracterul fonologic, morfologic şi sintactic al materialului cercetat, îl duc la concluzia: „le isole linguistiche greche dell'Italia meridionale risalgono direttamente alla colonizzazione della Magna Grecia" (p. VII).

Un arguemnt pentru această idee care a mai fost susţinută şi de alţii mai înainte (v. prefaţa) vine acum şi din ceea ce am constatat noi aici. Elementele vechi greceşti din română, cum s'a putut vedea la fiecare caz în parte, aparţin epocei latinei vulgare. Ele au ajuns în Dacia, pe trei căi probabile, arătate la începutul articolului. Aici mai precizăm că se pot distinge două grupuri. Unul în care intră elementele aflătoare în sudul Dunării şi ca atare se cade să le numim orientale-romanice generale, răspândite în această zonă din primele valuri de romanizare. Din latina vulgară orientală s'a alcătuit în secolele I-II înainte de Chr. şi I-II după Chr. o bună parte a structurii viitoarei limbi române carpatice şi a dialectelor noastre sudice.

Nu pot după toată chibzuiala mea, să nu disting valoarea particulară a grupului celor care se găsesc astăzi numai în Dacia. Acestea nu pot fi considerate decât ca importate de coloniştii aduşi la noi după ocuparea Daciei. Logica lingvistică nu scoate

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

altă concluzie, chiar dacă istoria nu ne ajută cu destule mărturii în această privinţă. Ne întrebăm însă dacă un *hârb* oarecare poate avea mai multă valoare, decât un cuvânt care îşi poartă vieaţa de secole, într'o limbă?

Există totuşi semnalări de elemente etnice greceşti în Dacia şi se cunosc în această privinţă şi câteva inscripţii[1]). Dar să nu uităm că acei colonişti care vor fi vorbit şi greceşte sau vor fi avut în graiul lor fenomene lingvistice greceşti, erau mai mult oameni din pătura ţărănească, păstori, plugari, iar pentru uneltele de lucru, firească şi meseriaşi. Ei se considerau Romani, iar cât despre nevoia de a-şi da semne de viaţă sau de moarte, prin inscripţii, aceasta o vor fi făcut pe cruci de lemn ca şi azi. Pe lângă aceasta, câţiva termeni păstoreşti-agricoli etc. din dacoromână (ca *urdă, armig, doagă* etc.), dovedesc că au trebuit să fie printre colonişti chiar păstori[2]) din Magna Grecia care, atraşi de faima păşunilor şi pădurilor din Dacia n'au pregetat să pornească încoace, fie din îndemn propriu, fie aduşi de marii proprietari. Aşa se petrec lucrurile şi astăzi în vieaţa păstorească, o spun din experienţă, din îndelungate cercetări proprii. (Cfr. şi sugestiva lucrare a lui O. Densusianu, *Păstoritul la popoarele romanice,* 1913). Când aud ciobanii de un târlaş bun merg de se „bagă" la ei, venind din depărtări nebănuite. Nu putem spune dacă au venit şi cu turme din Italia; aceasta s'ar putea afla poate din studiul biologic al rasei oilor dela noi. Cât despre depărtare, să nu ne speriem, căci dela Adriatică la Dunăre, spaţiul nu e mai întins ca din judeţele Braşov-Sibiu până în Crimeea, unde au ajuns atâţia oieri Români[3]). In vremea imperiului nu erau greutăţile mai mari ca cele ce li se puteau opune, dincolo de Nis-

---

[1]) V. C. Diculescu *o. c.,* unde se arată monumentele epigrafice arheologice, cu caracter grecesc; cfr. şi O. Densusianu *H. d. l. l. r.,* p. 118 şi u.

[2]) Despre influenţarea graiului păstoresc din Abruzzi de către Greci, v Rohlfs *Die Quellen d. unterit. Wortschatzes,* p. 2. După cum spune Enniuss, *Bruttii et osce et graece loqui solıti sınt!,* ibid

[3]) V. Dragomir, *Vieri Mărgineni în Basarabia, Caucaz, Crimeia* 1938. T. Morariu, *Păstoritul în Alpii francezi şi în Carpaţi* (cu hartă), 1941. N. Pop, *Contribuţiuni la viaţa păst. din Argeş şi Muscel* şi a.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

tru. Înaintarea păstorilor cu turme cu tot, s'a făcut probabil şi în etape spre Dunăre şi Carpaţi, dupăcum îi sileau ori nu anii buni sau răi. Din spusele unora şi altora, căci păstorii circulă uşor, ei puteau prinde svonul despre păşunile Carpaţilor. Iar aici nefiind vorba de o populaţie prea deasă, păşunile ca şi locurile arabile, trebue să fi fost ca acum 80—100 de ani în Muntenia, Moldova, etc., când ştim — şi eu am verificat faptul prin oameni ce au apucat acele vremi — se puteau ieftin arenda munţii, iar câmpiile pe nimica toată.

Inelsnirea ce o găseau coloniştii în Dacia prin bogăţia şi lărgimea pământului arabil şi mai ales a păşunilor, a atras lume din tot imperiul. Nu numai oficial şi organizaţi vor fi venit coloniştii „ex toto orbe", ci după ce s'a format curentul, ei au curs mereu spre Dacia, atât cât nu întâmpinau piedeci prea mari. Ritmul acesta cred că a durat multă vreme, chiar supt barbari. Cine cunoaşte caracterul păstorilor, înţelege cum se ştiau strecura dintr'o parte într'alta, aşa cum se mai întâmplă şi azi. Când se aflau la strâmtoare ajungeau păstori în serviciu la cuceritori, la care îşi puteau creşte şi oile lor, chiar şi dupăce vechiul stăpân fugea ori se prăpădea. Păstorul scapă de duşman, dându-i gloabă o parte, o dijmă din oi, sau, cum spuneam, rămânând cioban la noul stăpân. Această elasticitate profesională a făcut să dureze la noi pătura păstorească şi să prospereze mai uşor decât cea a agricultorilor, în vremurile de nestatornicie socială şi politică. Prin păstori cred că s'a îngroşat numărul Romanilor din Dacia, chiar din vremea colonizării ei.

Problema aceasta o punem aici numai ca o necesară lămurire momentană a celei lingvistice din studiu. Ea va trebui să ocupe un mare capitol în istoria vieţii sociale a Românilor.

Intorcându-ne înapoi, printre adevărurile de mai sus, înţelegem că în Dacia ca şi'n alte provincii romane au putut veni fel de fel de oameni, cu meserii deosebite, dar mai ales cei care căutau pământ mult şi bun, mai bun decât în Italia de Sud, care nici pe departe nu se poate asemăna ca bogăţie cu cel din Dacia. Nu vreau să intru şi în problema condiţiilor sociale din anume vremuri de pe proprietăţile din Italia, care au silit uneori pe locutorii de acolo să plece în alte părţi ale imperiului.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Istoricii o vor lămuri poate mai bine şi desigur mai mult decât s'a făcut până acum.

Din ce ştim despre împrejurările dela noi, din documentele ultimelor secole, constatăm că fugarii de pe o moşie pe alta, la depătări mari, n'au putut fi opriţi niciodată decât poate în cele mai recente timpuri, cu cele mai perfecţionate şi multiple mijloace administrative şi poliţieneşti.

Ne uităm şi vedem astfel de fapte în situaţia de azi şi de ieri a vieţii noastre rurale, fiindcă aceasta este continuarea a ceea ce a fost şi cu sute de ani în urmă. La fiecare pas, geograful, etnograful, ca şi lingvistul care ştie că vieaţa şi limba merg împreună vecinic nedespărţite, observă conservaţiuni nesdruncinate de colţii timpului. Aceştia rod, dar încet, încet şi numai arare ori în salturi. Lingvişti ca de exemplu Meillet, au accentuat acest adevăr, spunând că de multe ori vezi şi explici mai bine trecutul din realităţile prezente, decât din datele sarbede pe care, în atâtea probleme, le păstrează istoria.

Aşa dar, căile pe care spuneam că au putut ajunge până la noi elemente vechi greceşti, apar ca probabilităţi fireşti în mişcările factorilor etnografici şi lingvistici. Acest material de limbă din sudul Italiei a avut acolo arii mai întinse sau mai restrânse. Unele fapte au iradiat în spaţii mai largi şi s'au răspândit în romanitatea generală, cum se poate urmări în structura acesteia. Studiile romanice de astăzi le pun la îndemâna oricui[1]).

Rohlfs distinge[2]) de altfel, în masa elementelor greceşti din

---

[1]) Elementele v. grec din limbile romanice se pot vedea în dicţionarul lui Meyer-Lübke, unde se dă şi bibliografia problemei. In indice se cuprind circa 500 elemente de bază v. grecească, din care româneşti circa 20.

[2]) V. *Scavi,* p. VIII, unde formulează concluzia: accingendomi allo studio del materiale raccolto, notai con mia grande sorpresa delle concordanze affatto singolari tra il linguaggio dei Greci di Bova e i dialetti romanzi della Calabria. In seguito: quanto più approfondivo la ricerca di questi rapporti lessicali, tanto più mi persuadevo che le odierne isole greche dovevano rappresentare gli ultimi avanzi di un territorio greco assai più esteso nel medioevo e che il grecismo del Mezzogiorno d'Italia, lungi dall'essere una filiazone del greco bizantino, doveva connetersi direttamente alla

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

Italia, grupuri de forme care au depăşit aria „Magna Graecia". Intre acestea sunt câteva care se cunosc de mult şi la noi (precum *cadă, doagă* şi a.). Unele fireşte că s'au răspândit pe cale culturală, prin circulaţie pornită pe deasupra stratului etnic grecesc din Italia, precum sunt termenii creştineşti *(boteza, creştin* etc.).

Dar cele care se găsesc numai în Sudul Italiei şi la Dacoromâni au avut un drum propriu: acela al coloniştilor veniţi pe pământul Daciei ocupate. N'am fi cutezat să le caracterizăm pe acestea drept v. greceşti, dacă nu ne puteam sprijini pe existenţa lor într'un teritoriu romanic, de unde judecata ştiinţifică le poate aduce spre Carpaţi. Numai restrânsa legătură lingvistică-etimologică între prototipuri v. greceşti şi derivatele româneşti, ar fi lăsat o îndoială firească, deşi ele s'ar explica totuşi normal, după firea limbii noastre. Cum am mai spus în repetate rânduri, numai când descoperim că faptele româneşti au o concordanţă cu semene din alte teritorii romanice, putem cu deplină convingere să le declarăm originea ca întemeiată.

Cu aceste criterii va trebui să mai analizăm şi alte elemente v. greceşti pe care le avem în observaţie. Cele stabilite până acum ne îndreptăţesc să reînnoim afirmarea că am dat adevărata explicare pentru cunoscutul nume *Parâng,* unul din cei mai înalţi munţi din Carpaţii Meridionali. Am spus că acesta vine din v. grec., φάραγγος *(pharangos)* „groapă, afundătură, prăpastie, circ glacial". Caracterul de munte cu „circuri glaciale", „căldări", al Parângului este bine stabilit de geografii De Martonne şi I. Conea *(Bulet. Soc. Geogr.* 1934, v. şi *Rev. geogr.* 1941)[1]).

Procedând negativ, ar putea cineva să susţină că au venit din sudul Dunării nu numai termeni v. gr. de care vorbim, dar toată averea linguistică dacoromână, atât de caracteristică şi deseori

---

tradizione autoctona della „Magna Grecia" (v. documentarea passim şi *DR.* III, pg. 56, 1923 şi în studiul „Crâmpeie de limbă şi viaţă străveche românească, elemente autohtone, greco-latine, v.-germane", *DR.* III). Prima oară eu am pus problema elementelor v. grec. dela noi, fără să ştiu de preocupările lui Rohlfs, decât din studiile mari citate (1930—4). Astăzi ele sunt de cel mai mare folos pentru noi.

[1]) V. prima explicaţie în *DR.* III 1090, înregistrată şi de C. Diculescu, *o. c.* p. (495) 103.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

fără concordanţe cu graiul aromân! Presupuneri şi ipoteze se pot face cu uşurinţă. Noi, constatând concordanţa cu sudul Italiei, am dedus numai pe temeiu de realităţi că de acolo a venit un grup de elemente lexicale (prin colonişti direcţi), în afară de grosul structurii dacoromâne, care, firește continuă latina vulgară dintre Adriatică şi Carpaţi. După ce Slavii au rupt legăturile noastre cu apusul, dacoromâna a continuat să se desvolte, ca o individualitate geografică independentă. Altfel, ar trebui să presupunem de exemplu că spaniola şi portugheza s'au format în spaţiul dintre Pirinei şi Italia şi că tot ce au ele particular, a pierit cu vremea în acea zonă intermediară. Şi tot aşa s'ar putea spune şi despre alte limbi romanice cu arii asemănătoare pe harta romanităţii. Asemenea raţionament e contrar realităţilor.

Despre legături vechi între limba română şi între Italia sudică şi centrală, pe temeiu de concordanţe latine bine lămurite, s'a vorbit de mult. Între alţii Densusianu şi Bartoli au stăruit mai de multe ori asupra acestui fapt[1]).

Prin urmare, judecata noastră se sprijină şi pe elemente curat latine care se află izolate în Dacia şi în ariile italice pomenite. Dar caracterul particular, care îl arată exemplele v. gr. tratate de noi, apasă şi mai mult în cumpănă. Concordanţele latine între Italia meridională şi Dacia s'ar putea interpreta şi în înţelesul că elementele, trăitoare astăzi numai în arii italice restrânse, au putut avea odinioară acolo o mai mare întindere. Dimpotrivă cele v. gr. izolate în dacoromână nu ne pot îndrepta, cum am văzut, decât în zona italică în care au durat, atâta vreme, lume şi civilizaţie grecească.

De acolo, unele fapte linguistice v. gr. cercetate mai sus şi mai ales cele din nordul Transilvaniei n'au putut ajunge până la noi, decât odată cu coloniştii veniţi după victoria lui Traian, iar nu numai prin mijlocire balcanică.

Cu alt prilej, vom mai înfăţişa şi alte urme v. gr. din ro-

---

[1]) Cfr şi S. Puşcariu, *Ét. de linguist. roum.*, p. 15 şi u., W v. Wartburg, *La posizione della lingua it. nel mondo neolat.*, Leipzig 1936 şi Die Ausgliederung der romanisch. Sprachraume.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)

mână, pe care le avem în curs de studiat. Atunci vom cuprinde întreaga problemă într'o analiză mai întinsă[1]).

G. GIUGLEA

[1]) Iată o listă aproximativă a termenilor v. gr., studiaţi până acum, din limba română, care trebuesc cercetaţi mai de aproape, pentru a le putea distinge epocile şi centrele din care au fost împinse spre orientul romanic. La fiecare caz dăm indicaţiile bibliografice strict necesare:

amăgi CDDE 52; azimă REW 850; bord DR. III, p. 594—5; broască CDDE 183, Tiktin p. 226; broatec, brotac CDDE 184, Tiktin p. 227, REW 97, Dens. *Hist. l. roum.* I, 199; bumb, bumbăreaţă DR. III, 625, DR. VII, 528; burete CDDE 199; bute REW 1427; cadă REW 1456; cauc CDDE 294, Dens. *Hist. l. roum.* I, 200, REW 1773; căscà CDDE 282, REW 1733; ceteră CDDE 323, REW 1953; cicoare CDDE 335; cimbru Tiktin p. 350; ciul DR. VII, 245, Rohlfs, *Grazit., Scavi* cit., ciumă CDDE 363, REW 2438; coacin, arom. coaţin Candrea-Adamescu *Dicţ.;* curte REW 2032, CDDE 464; cutezà CDDE 467; doagă CDDE 501, REW 2714; drepneà CDDE 516, REW 2769; drum Tiktin p. 577—8, Dens. *Hist. l. roum.* I, 200; farmec, fermeca CDDE 551, REW 6462; fluier, fluiără REW 3278, DR. III, 588, 590, 587, 594, 1080; giur, jur, împrejur,-à, înconjurà (încongiurà) CDDE 923, REW 3938; grunz DR. III, 594, 596, 836; mângâià CDDE 1131; martur CDDE 1057, Dens. *Hist. l. roum.* I, 88, 201, REW 5385; mărgeà CDDE 1052, REW 5353; mesteacăn Tiktin 970, CDDE 1089; mic CDDE 1092, Dens. *Hist. l. roum.* I, 201; mintă REW 5504; murnu CDDE 1173, REW 5684 a; mustaţă CDDE 1187, REW 5803 a; oarfăn (arom.) CDDE 1274, REW 6105; osânză CDDE 1292, REW 846; papură CDDE 1323, REW 6218; părângă CDDE 1337, REW 6455; Parâng (munte) DR. III, 1090; plaiu CDDE 1400, REW 6564; proaspăt Tiktin p. 1265; putină Tiktin p. 1287, REW s. v.; rânchezà Dens. *Hist. l. roum.* I, 202; sarică REW 7848, DR. V 895; salămâzdră DR. III 819; sămar REW 7512; scoare REW 7739, Puşcariu Wb. 1556; şiră DR. V 390, Diculescu *o. c.* 477; spân Dens. *Hist. l. roum.* I, 202, Tiktin 1470; spuză REW 8166; sterp (v. mai sus); stup REW 8334; ştiră Tiktin p. 1499; teacă REW 1699; urdă (v. mai sus); urgie, O D., *H. d. l. l. r.* 202; urmă REW 6112, O. Dens. *l. c.*; *zeamă* Tiktin s. v., Dens. *l. c.*, REW s. v.

BDD-A14868 © 1938-1941 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:40:51 UTC)